

Speeltijd in zicht

Rapport van het onderzoek naar speeltijd in de groepen 1 en 2 van de basisschool.

Bernarda Wijnia

Studentnummer: S1048836

trajectcode: MOZJK 2011

Onderzoeksbegeleiders: Drs. Rienkje van Boekel- van der Mei Dr. Marianne Punter- Eleveld

Docent Leerlijn PGO : Rienkje van Boekel- van der Mei

Datum: 16-7-2013

ENSO-CPGO

Inhoud

Samenvatting.....	4
Hoofdstuk 1. Inleiding.....	5
1.1. Opbouw van het verslag.....	5
1.2 Aanleiding.....	5
1.3 Probleemverkenning.....	6
1.4 Doelstelling.....	7
1.5 Onderzoeksvragen.....	7
1.5.1 Centrale vraagstelling.....	7
1.5.2 Deelvragen.....	7
Hoofdstuk 2.Theoretisch kader.....	9
2.1. De kleuter naar school.....	9
2.2. Wat is vrij spel?.....	10
2.2.1 Spelontwikkeling.....	10
2.2.2 Spelomschrijvingen.....	10
2.2.3 Soorten spel.....	11
2.3. Wat is geleid spel?.....	11
2.4. Wat is het belang van voldoende speeltijd in groep 1 en 2?.....	11
2.5. Wat is het effect van vrij spel op de ontwikkeling van kleuters?.....	12
2.6. Hoeveel vrije spelmomenten zijn voor kleuters per dagdeel gewenst?.....	13
2.6.1 Ervaringsgericht onderwijs.....	13
2. 6.3 Ontwikkelingsgericht onderwijs.....	14
2.6.4 Programma gestuurd onderwijs.....	15
2.6.5 Opleiding.....	15
2.6.6. Adviezen omtrent spelduur en frequentie.....	15
2.7. Hoe lang moeten de vrije spelmomenten duren om tot goed kwalitatief spel te komen?.....	16
2.8. Wat is kwalitatief goed spel?.....	16
2.9 Samenvatting.....	17
Hoofdstuk 3. Opzet van het onderzoek.....	18
3.1Opzet.....	18
3.1.1Triangulatie.....	18
3.1.2.Betrouwbaarheid.....	18
3.1.3. Communicatie en ethiek.....	18
3.2 Dataverzameling.....	19

3.3 Respondenten.....	20
3.3.1 Demografische gegevens van de respondenten	20
Hoofdstuk 4. Resultaten.....	22
4.1 Adviezen van experts omtrent frequentie en duur van de vrije spelmomenten.	22
4.2 Beschikbare tijd volgens rooster en geobserveerde tijd.	23
4.3 De relatie tussen het gebruik van een geïntegreerde kleutermethode of VVE programma en de beschikbare tijd voor vrij spel.....	24
4.4 De relatie tussen de opleiding van de leerkracht en de beschikbare tijd voor vrij spel.....	24
4.5 De tevredenheid van de respondenten over de invulling van vrije spelmomenten.....	25
Hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen.....	26
5.1 Conclusies	26
5.2 Aanbevelingen	28
5.3 Discussie	29
Literatuurlijst	30
Literatuur.....	30
Artikelen	30
Digitale bronnen	31
Bijlagen.....	33
Bijlage 1: Transscriptie van het interview met Prof. dr. Goorhuis- Brouwer	33
Bijlage 2: Transscriptie van het interview met Dr. Berkhout	35
Bijlage 3: Enquête onder collega leerkrachten van groep 1 en 2	37
3.1 Data enquête onder leerkrachten.....	42
3.1.1.Demografische gegevens van de respondenten	42
3.1.2. Beschikbare speeltijd volgens het rooster en spelduur na observatie.....	45
3.1.3 Vragen bij de tabellen.....	49
3.1.4. Antwoorden van de deelnemers op stellingen	51
3.1.5. Open vragen.....	52

Samenvatting.

Aanleiding voor dit onderzoek is de vraag of er door het toenemen van het schoolse leren te weinig vrije speeltijd voor de kinderen in de groepen één en twee van de basisschool overblijft, of is dit slechts een gevoel? Juist in het vrije spel ontwikkelen kinderen zich wat aansluit bij de leeftijdsfase van de kleuter. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is in de literatuur onderzoek gedaan naar de vraag wat onder vrij spel verstaan kan worden, wat kwalitatief goed spel is en vanuit welke visies leerkrachten tijd voor vrij spel beschikbaar stellen aan de kinderen in hun groep. Voor het praktijk onderzoek zijn twee diepte interviews gehouden met deskundigen op het gebied van spel en de ontwikkeling van jonge kinderen. Daarna is een enquête ontwikkeld en afgenomen bij honderd twintig leerkrachten in de groepen één en twee van de basisschool. De resultaten van het onderzoek leiden tot een aanbeveling voor een effectieve invulling van de vrije spelmomenten.

Uit analyse van de populatie van dit onderzoek blijkt dat 60 % van de leerkrachten die in groep 1 en 2 werken ouder dan vijftig jaar is. 71% van de deelnemende leerkrachten heeft de oude opleiding voor kleuterleidsters (KLOS) gevolgd. Zij geven aan tevreden te zijn met de hoeveelheid tijd die ze beschikbaar stellen aan de kinderen voor vrij spel. Het lijkt er op dat deze leerkrachten op basis van de verworvenheden van de KLOS opleiding de ontwikkelingswaarde van vrij spel kennen. Uit de onderzoeksgegevens blijkt dat het werken met een geïntegreerde kleutermethode vrij weinig invloed heeft op het toekennen van vrije spelmomenten bij deze groep leerkrachten. Of de jongere leerkrachten die de Opleiding Leerkracht Basisonderwijs (OLB) gevolgd hebben ook doordrongen zijn van het belang van vrij spel is zeer de vraag. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat specifieke scholing op de OLB in het geven van onderwijs aan kleuters en de betekenis van spel van groot belang is.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de vrije spelmomenten veelal versnipperd aangeboden worden over de schooldag hetgeen de spelkwaliteit niet ten goede komt. Daarnaast zijn over het algemeen de momenten waarop daadwerkelijk gespeeld wordt korter dan de speeltijd volgens het rooster. Wat er met die "weglekkende tijd" gebeurt is aanleiding tot nieuw onderzoek. Ondanks dat leerkrachten tevreden zijn met de speeltijd die zij aanbieden voelen zij een grote druk van bovenaf bij het toekennen van voldoende speeltijd. Bovendien vinden ze dat de ontwikkelingswaarde van vrij spel onvoldoende wordt erkend door directies en inspectie. Onder aanhoudende druk van de inspectie om het aantal zwakke scholen terug te dringen ([www. onderwijsinspectie.nl](http://www.onderwijsinspectie.nl), 2013) wordt de roep vanuit het werkveld luider om de verschooling van het leven van jonge kinderen tegen te gaan. Dit wordt onder andere zichtbaar in het aanbieden van een zwartboek genaamd "De kleuter is geen schoolkind" aan de minister van onderwijs (Werk-/ Steungroep Kleuteronderwijs, 2013). Leerkrachten van groep 1 en 2 staan onder druk door de eisen van het toezichtskader van de onderwijsinspectie en de druk van ouders en directies om vooral veel tijd te besteden aan de schoolse vaardigheden: taal en rekenen; de cognitieve ontwikkeling. Terwijl in de verworvenheden van het kleuteronderwijs vooral aandacht is voor de brede ontwikkeling waarbij de sociaal emotionele ontwikkeling de stuwende factor is. Spel is de drager van de ontwikkeling van kleuters (Oenema- Mostert, 2012). Vygotski bestempelt spel als "leidende activiteit" in de peuter- en kleuterleeftijd (Brouwers, 2010).

Belangrijkste aanbevelingen voor leerkrachten van groep één en twee naar aanleiding van de onderzoeksresultaten zijn: laat geen speeltijd weglekken en ga versnippering van speeltijd tegen.

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1. Opbouw van het verslag

Dit verslag telt vijf hoofdstukken. Elk hoofdstuk geeft een doorgelopen stap in het onderzoeksproces weer. Ieder hoofdstuk is onderverdeeld in paragrafen, ook allemaal terug te vinden in de inhoudsopgave.

Hoofdstuk 1 beschrijft de aanleiding, de probleemstelling en de onderzoeksvragen. De aanleiding en de probleemstelling schetsen de huidige situatie met betrekking tot vrije spelmomenten in de groepen één en twee van de basisschool. De onderzoeksvragen richten zich op de vraag naar een effectieve invulling van vrije spelmomenten en de mening van leerkrachten over vrij spel in de kleutergroepen.

Hoofdstuk 2 beschrijft het theoretisch kader. In dit hoofdstuk wordt vanuit de literatuur een historisch overzicht gegeven van het onderwijs aan kleuters van 1956 tot heden. Daarna wordt er een omschrijving van vrij spel gegeven. Tot slot wordt vanuit de literatuur beschreven wat het belang van voldoende speeltijd is voor de ontwikkeling van kinderen in groep één en twee van de basisschool.

Hoofdstuk 3 beschrijft de onderzoeksmethodologie. De triangulatie, de betrouwbaarheid en de communicatie komen aan de orde. Daarna wordt de wijze van dataverzameling middels interviews en enquête beschreven.

Hoofdstuk 4 In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews en de enquête geanalyseerd en gepresenteerd.

Hoofdstuk 5 beschrijft de conclusies, aanbevelingen en discussiepunten die voortkomen uit de resultaten omtrent de vraag naar de invulling van vrije spelmomenten in de kleutergroepen.

Bijlagen: De bijlagen bevatten de transcriptie van de interviews en de ruwe scores van de enquête.

1.2 Aanleiding

Het komt geregeld voor dat tijdens gesprekken met leerkrachten van groep één en twee het onderwerp "spelen" voorbijkomt. Dit ligt natuurlijk voor de hand, groep één en twee is de plek binnen de basisschool waar tijd voor spelen is. Een veelgehoorde klacht is dat het programma in groep één en twee zo vol zit met programmagestuurde activiteiten dat er voor vrij spelen weinig tijd overblijft. Dit gegeven vormde de aanleiding tot het opzetten van dit onderzoek.

1.3 Probleemverkenning

Het onderwijs aan de kleuters verandert. In de kleuterklas hebben geïntegreerde methodes als "Schatkist" en "Kleuterplein" hun intrede gedaan. Leerkrachten in deze groepen moeten werken volgens het model directe instructie en per activiteit een concreet einddoel omschrijven en verantwoorden. Hierbij ligt de focus op het resultaat en niet op het proces. Daarbij moet gewerkt worden aan tussendoelen die opgesteld zijn voor verschillende ontwikkelingsgebieden. De geïntegreerde kleutermethode waarmee de onderzoeker in de eigen groep werkt baseert zich op deze doelen. Vanuit het Toezichtkader Voor en Vroegschoolse Educatie en het reguliere inspectiekader, moet ten aanzien van de groepen één en twee een breed, beredeneerd aanbod voor alle ontwikkelingsgebieden aangeboden worden. Hierbij wordt gelet op tussendoelen en eindtermen (Stolwijk, 2013). Het opstellen van duidelijke leerlijnen heeft voordelen. Het werken met tussendoelen versterkt een doorgaande lijn (Stolwijk, 2013). Activiteiten worden aangeboden vanuit de methode waarmee gewerkt wordt. Bij veel leerkrachten in groep één en twee leeft de gedachte dat deze programmagestuurde manier van werken ten koste gaat van vrije spelmomenten.

Dit onderzoek richt zich op de vraag: "Is er naast het gestructureerd aanbieden van "schoolse" activiteiten aan kleuters nog voldoende tijd over voor het vrije spel?"

Uit onderzoek van Van der Heijden (Heijden, 2011) blijkt dat bij velen de kortzichtige opvatting heerst dat leren gelijk is aan schoolse prestaties leveren. Leren is veel meer dan dat en rollenspel speelt bij het leren van jonge kinderen een grote rol. "Het lijkt erop dat de speeltijd op school voor kinderen wordt beperkt door meer leerkrachtgestuurde en programmagestuurde activiteiten" schrijft van der Heijden. Hij pleit hiermee voor meer speeltijd in de groepen één en twee. Berkhout (2012) schrijft over het teruglopen van de hoeveelheid tijd die leerkrachten in de kleutergroepen beschikbaar stellen om te spelen. Ze baseert zich hierbij op gegevens uit Amerikaans onderzoek.

Naar aanleiding van deze ontwikkelingen richt dit onderzoek zich op Nederlandse collega's om te weten te komen hoeveel vrije spelmomenten de kleuter heeft in groep één en twee van de basisschool en hoe lang die vrije spelmomenten duren. Is er door het werken aan schoolse vaardigheden te weinig vrije speeltijd voor de kinderen overgebleven of is dit slechts een gevoel? Wat is eigenlijk voldoende speeltijd? Wat verstaan we onder speeltijd? Aan welke regels moet spel voldoen om vrij spel genoemd te kunnen worden? Het scheppen van voorwaarden om kinderen te laten spelen is sterk afhankelijk van de leerkracht (Galama-Koolen, 2008). Vrij spel staat niet als zodanig als vak op het rooster, het valt onder bewegingsonderwijs en spelwerktijd. Het is aan de leerkracht om de beschikbare tijd in te delen. Bij het maken van een dagindeling is rekening houden met de eigenheid van kleuters erg belangrijk (Galama-Koolen, 2008). Spelkansen creëren hangt niet alleen af van de leerkracht (Raijmakers & Aalsvoort, 2011). Ook intern begeleiders en directeurs beïnvloeden de leeromgeving vanuit hun functie in de organisatie. Directeurs en intern begeleiders lijken zich minder bewust te zijn van de invloed die ze kunnen hebben op de inzet van spel en spelbegeleiding op scholen. De rol van de intern begeleider wordt in scholen wanneer het over spel gaat gekenmerkt door de inzet van spel als middel om kinderen te begeleiden. Directies zijn voornamelijk gericht op het beschikbaar stellen van financiële middelen voor spelmateriaal (Raijmakers & Aalsvoort, 2011). Het stoort veel leerkrachten in de groepen één en twee dat directies, maar ook inspectie kennelijk weinig beseffen waar het in de professionele deskundigheid van de kleuterleerkracht om draait (Meijer, 2006). Een probleem in het onderwijs aan jonge kinderen lijkt te

zijn dat leerkrachten voelen dat ze worden afgerekend op de 'resultaten', terwijl er vanuit de inspectie, besturen, directies en collega's geen oog is voor het onderwijsproces. De Inspectie van het Onderwijs houdt toezicht op het onderwijs met als doel het onderwijs als geheel te verbeteren. In het toezicht zijn de leerresultaten van een school leidend (www. onderwijsinspectie.nl, 2013). Door de opbrengstgerichte focus op, en daaraan gerelateerde vraagstelling door de Inspectie, wordt het accent te veel gelegd op de cognitieve vakken en ontwikkeling. Dat werkt verschraling en afroming van het onderwijs aan kleuters in de hand (kleuteronderwijs, 2013).

1.4 Doelstelling

Het doen van een aanbeveling voor een beredeneerd aanbod van vrije spelmomenten voor groep één en twee van de basisschool.

1.5 Onderzoeksvragen

1.5.1 Centrale vraagstelling

Op welke manier kan er effectief invulling gegeven worden aan vrije spelmomenten in groep één en twee van de basisschool?

1.5.2 Deelvragen

Onderzoeksvraag 1: Wat is volgens de literatuur het belang van vrije spelmomenten voor de ontwikkeling van kleuters?

Deelvragen:

- Wat is vrij spel?
- Wat is geleid spel?
- Wat is het belang van voldoende speeltijd in groep 1 en 2?
- Wat is het effect van vrij spel op de ontwikkeling van kleuters?

Onderzoeksvraag 2: Op welke manier kan er volgens de literatuur effectief invulling gegeven worden aan vrije spelmomenten voor kleuters?

Deelvragen:

- Hoeveel vrije spelmomenten zijn voor kleuters per dag gewenst voor het oefenen en ontwikkelen van motorische, emotionele, sociale en cognitieve competenties ?
- Hoe lang moeten de vrije spelmomenten duren om tot kwalitatief goed spel te komen?

- Wat is kwalitatief goed spel?

Onderzoeksvraag 3: Op welke manier kan er volgens experts effectief invulling gegeven worden aan vrije spelmomenten voor kleuters in de basisschool ?

Deelvragen:

- Wat is volgens experts de gewenste frequentie van vrije spelmomenten voor kleuters per dagdeel?
- Wat is volgens experts de gewenste duur van vrije spelmomenten voor kinderen in de groepen één en twee van de basisschool om te komen tot kwalitatief goed spel?
- Wat zijn de oorzaken van het afnemen van het vrije spel van kleuters in de basisschool?
- Wat zijn de gevolgen van te weinig speeltijd in de groepen 1 en 2 van de basisschool?

Onderzoeksvraag 4: Op welke manier wordt er door leerkrachten van groep 1 en 2 van basisscholen invulling gegeven aan vrije spelmomenten?

Deelvragen:

- Hoeveel tijd is er volgens het lesrooster per dagdeel beschikbaar voor mogelijkheid tot vrij spel?
- Hoeveel vrije spelmomenten hebben kinderen in de groepen 1 en 2 per dagdeel?
- Hoe lang duren die vrije spelmomenten?

Onderzoeksvraag 5: Wat is de ervaring van leerkrachten in groep 1 en 2 van basisscholen omtrent vrije spelmomenten?

Deelvragen:

- Wat is de ervaring van leerkrachten in groep 1 en 2 omtrent de hoeveelheid vrije spelmomenten die ze de kinderen aanbieden?
- Wat is de ervaring van leerkrachten in groep 1 en 2 omtrent de duur van de vrije spelmomenten die ze kinderen aanbieden
- Hoe komt het dat ze wel of niet tevreden zijn over het aanbod van de vrije spelmomenten?
- Is er een relatie tussen het gebruik van een geïntegreerde kleutermethode of VVE programma en de beschikbare tijd voor vrij spel?
- Is er een relatie tussen de opleiding die de leerkracht volgde en de beschikbare tijd voor vrij spel?
- Wat zijn de wensen van leerkrachten omtrent de hoeveelheid, de duur en de invulling van vrije spelmomenten?

Hoofdstuk 2.Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt een historisch overzicht gegeven van de ontwikkelingen in het onderwijs aan kinderen in de leeftijd van vier tot zes jaar vanaf 1956 tot heden. Er wordt een omschrijving gegeven van vrij spel. Het belang van voldoende speeltijd en het effect van vrij spel op de ontwikkeling van kleuters wordt beschreven.

2.1. De kleuter naar school.

Van 1956 tot 1985 gingen kinderen van hun vierde tot hun zesde jaar naar een kleuterschool. Daarvoor sprak men van een "bewaarschool". Het curriculum in de kleuterschool bestond uit : spelen binnen of op de speelplaats, knutselen, werken met ontwikkelingsmateriaal, luisteren naar verhalen en zingen (Oenema- Mostert, 2012).Het kleuteronderwijs en de lagere school sloten onvoldoende op elkaar aan was de gedachte. Dit leidde in 1985 tot het samenvoegen van de beide vormen van onderwijs tot wat we nu de basisschool noemen (Oers & Janssen-Vos, 2000). De Wet op het Basisonderwijs werd ingevoerd. Een van de belangrijkste doelstellingen van deze wet is het realiseren van een ononderbroken ontwikkelingsgang voor kinderen van vier tot twaalf jaar (Oenema- Mostert, 2012). Deze opdracht leidde tot de vraag; in welke richting moet het onderwijs aan jonge kinderen zich gaan bewegen? Het onderwijs aan het jonge kind werd in het perspectief van de Basisvorming geplaatst. Grofweg kan gesteld worden dat er in de discussie over het onderwijs aan kleuters drie stromingen ontstonden (Oers & Janssen-Vos, 2000). De discussie resulteerde in de programmagestuurde, de ervaringsgerichte- en de ontwikkelingsgerichte benadering die tegenwoordig gehanteerd wordt. Een eenduidige benadering van het kleuteronderwijs is er nog steeds niet. De discussie over vorm en inhoud van het onderwijs aan jonge kinderen spitst zich met name toe op de volgende kernthema's (Oers & Janssen-Vos, 2000)

1. Het vinden van een balans tussen het stimuleren van de cognitieve ontwikkeling enerzijds en de sociaal emotionele- en motorische ontwikkeling anderzijds.
2. De doorgaande lijn. Hoe kan gezorgd worden voor een ononderbroken ontwikkelingsgang voor kinderen van vier tot twaalf jaar?
3. Programma gericht of ontwikkelingsgericht. Welke kennis en vaardigheden moeten kinderen aangeleerd krijgen en welke mate van sturing past bij de leer- en ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen van deze leeftijd?

De geschiedenis leert dat het onderwijs steeds meer programma gestuurd is gaan werken (Oenema- Mostert, 2012). Het voorkomen van achterstanden van leerlingen heeft geleid tot het ontwikkelen van geïntegreerde lesmethodes voor de onderbouw. Het werken met sterk voorgeprogrammeerde instructies wordt de trend en de specifieke kennis over de didactiek van het onderwijs aan jonge kinderen verdwijnt (Oenema- Mostert, 2012). In dit onderzoek staat de huidige stand van zaken rond speeltijd voor kinderen in de groepen één en twee van de basisschool centraal waarbij onder meer gekeken wordt naar het verschil in aanbod van speeltijd tussen leerkrachten met een KLOS en leerkrachten met een Opleiding voor Leerkracht Basisonderwijs (OLB).

2.2. Wat is vrij spel?

2.2.1 Spelontwikkeling

El'Konin beschrijft drie leeftijdsfases: peuters en jongste kleuters, kleuters en jonge schoolkinderen (Eichhorn, 2011). In de leeftijdscategorie van twee tot en met vier jaar is dit het stadium van het materiële handelen. De periode van vier tot en met zes jaar wordt door El'Konin aangeduid als het stadium van het verbale handelen (Eichhorn, 2011). De taal gaat steeds meer een rol spelen in het spel. Op de fase van het verbale handelen volgt het stadium van het mentale handelen. De leeftijdscategorie van het jonge schoolkind, van zes tot en met acht jaar wordt volgens El'Konin gekenmerkt door het thematisch rollenspel (Eichhorn, 2011). Wanneer rollenspel, constructieactiviteiten, gecijferde en geletterde activiteiten samenvloeien in het spel ontstaat er een gerichtheid en een nieuwsgierigheid die uitmondt in leermotivatatie (Eichhorn, 2011). Hieruit ontstaat de fase waarin spel zich voortzet in gerichte leeractiviteiten (Brouwers, 2010). Volgens Dewey (Berding, 2011) is spel een levensvorm die wordt aangestuurd door vier instincten.

- het sociale instinct.
- het onderzoekende instinct.
- het constructieve instinct.
- het expressieve instinct.

In het schoolwerk moet volgens Dewey het kind zijn speelsheid en verbeeldingskracht mogen gebruiken om de afbakening van spel en werk te verkleinen. Leermotivatatie en spel zijn nauw verbonden (Berding, 2011). Ook in de jong volwassenheid en in de volwassenheid blijft de invloed van spel zichtbaar in muzische of creatieve beroepen, in hobby's, culturele activiteiten, sport en spel (Wood & Attfield, 2005).

2.2.2 Spelomschrijvingen

Het begrip "spel" roept veel discussie op. Belangrijkste vraag daarbij is wat nog wel en wat niet meer als spel aangeduid mag worden. Wordt onder spel alleen het vrije zelfgekozen spel wat niet aan regels gebonden is verstaan? Hoort het spelen van gezelschapsspelletjes en het werken met ontwikkelingsmaterialen ook bij spel? Welke functies kennen we toe aan spel? Om antwoord op deze vragen te krijgen worden een aantal omschrijvingen van spel gegeven.

Deskundigen zijn het er over eens dat activiteiten waarbij het verloop voorspelbaar is omdat alle mogelijkheden al van tevoren vastgelegd zijn, niet onder spel vallen. Buytendijk (Brouwers, 2010) zei in 1933 dat "de mens alleen speelt met datgene wat ook met hem speelt". Het spel kenmerkt zich volgens Langeveld door een doelvrijheid (Brouwers, 2010). In die geest kunnen constructieactiviteiten met een open karakter tot spel gerekend worden. In het onderzoek "*Crisis in the Kindergarten*" (Miller & Almon, 2009) wordt spel als volgt omschreven: Met spel worden activiteiten bedoeld die vrij gekozen zijn, door kinderen zelf geleid worden en ontstaan zijn vanuit een intrinsieke motivatie. Ook Kohnstamm (Brouwers, 2010) ziet de vrije keuze als een belangrijk kenmerk van spel. Spelkenmerken volgens Kohnstamm (Brouwers, 2010):

- Het spel is doel in zichzelf. Het proces is doel in zich, niet het resultaat.
- Het kind is actief, voorgelezen worden of dagdromen kunnen geen spel genoemd worden.
- Plezier is een belangrijk kenmerk. Een kind speelt omdat en zolang hij er zin in heeft.
- Spel is een vrijwillige bezigheid. Spel kan wel gestimuleerd maar niet afgedwongen worden.

Van Oers (Janssen-Vos, 2006)voegt aan de handelingsvrijheid en de vrijwillige deelname het voorkomen van regels toe. Spel is volgens van Oers geen volledig vrije activiteit. Een absolute vrijheid van handelen of spel bestaat niet, ook spel gehoorzaamt aan regels (Janssen-Vos, 2006). Het gebruik van ruimte en materiaal legt regels op en kinderen kunnen zelf regels bedenken.

2.2.3 Soorten spel

Vrij spel heeft veel gezichten. Een repertoire met veel verschillende types spel geeft kinderen de mogelijkheid zich zo breed mogelijk te ontwikkelen (Miller & Almon, 2009). Grof en fijn motorisch spel, constructiespel, sensorisch spel, doen alsof spel en taalspel zijn de meest voorkomende vormen van spel in de groepen één en twee van de basisschool (Miller & Almon, 2009). Leerkrachten die een curriculum aan willen bieden waarin een balans is tussen kind geïnitieerd spel en leerkrachtgeleide activiteiten moeten kennis hebben van al deze vormen van spel (Miller & Almon, 2009). Ze zullen tijd, ruimte en materialen aan moeten bieden die kansen bieden voor het ontwikkelen van de verschillende vormen van spel.

Wat is vrij spel? Het door de kinderen zelf gekozen spel in de klas, de speelzaal en buiten. Dit spel kenmerkt zich door: activiteit, spelplezier, vrijwilligheid en is doel in zichzelf. Het aanbieden van verschillende types spel is van groot belang voor een brede ontwikkeling (Miller & Almon, 2009).

2.3. Wat is geleid spel?

Geleid spel kenmerkt zich door een bewuste deelname van de leerkracht tijdens het spel. Door observatie wordt duidelijk welk type begeleiding op een bepaald moment nodig is (Janssen-Vos, 2006). De leerkracht kan tijdens het spel aanhaken om het spel met haar ideeën op een hoger plan te brengen (Brouwers, 2010). De leerkracht neemt zelf een rol op zich en gebruikt de bijpassende rollentaal. Verhalend ontwerpen is een didactisch model waarbij de leerkracht de aanzet geeft tot een verhaal met verschillende episodes met een achterliggend leerdoel (Vos, Dekkers, & Reehorst, 2003). Geleide fantasie is een vorm waarbij de leerkracht een verhaal zo vertelt dat de kinderen de rollen uit kunnen beelden (Brouwers, 2010).

2.4. Wat is het belang van voldoende speeltijd in groep 1 en 2?

Spel komt niet als zodanig voor op het lesrooster van groep één en twee van de basisschool. De mening van de leerkracht over spel is direct van invloed op de mogelijkheid om vrij te kunnen spelen. De speelruimte bestaat letterlijk uit vierkante meters, tijd en de hoeveelheid speelse middelen (Valck, 2012). Om kinderen de kans te geven om tot spelen te komen moeten leerkrachten voorwaarden scheppen (Valck, 2012). Eén van die voorwaarden is het inruimen van voldoende tijd om te spelen. Bij het maken van een dagindeling is het belangrijk om zo efficiënt mogelijk gebruik te maken van de faciliteiten, waaronder speeltijd . Tegemoet komen aan de individuele behoeften van kinderen is mogelijk door voldoende ongedwongen spelwerkactiviteiten te creëren. Van Gils (Valck, 2012) deed onderzoek naar de verhouding tussen gestructureerde en ongestructureerde tijd bij kinderen. Het blijkt dat kinderen veel meer ongestructureerde tijd nodig hebben om tot goed spel te komen dan ze krijgen van volwassenen (Valck, 2012). Tijdens het spelen kunnen kinderen op een natuurlijke manier hun eigen ritme van inspanning en ontspanning volgen (Galama-Koolen, 2008). Het is van groot belang om tegemoet te komen aan de spelbehoefte van kleuters. Het is hun eigen

intensieve, actieve en spontane manier van leren. Vanuit de ontwikkelingspsychologie is bekend hoe belangrijk deze vorm van leren is voor de ontwikkeling van kleuters (Galema-Koolen, 2008).

2.5. Wat is het effect van vrij spel op de ontwikkeling van kleuters?

Spel is van grote waarde voor de volgende ontwikkelingsgebieden die in de schoolse situatie een rol spelen (Brouwers, 2010) (Eichhorn, 2011).

- De emotionele ontwikkeling. In het spel vinden kinderen een eigen, symbolische taal voor hun emoties. Het kunnen hanteren van emoties speelt een belangrijke rol bij het ontwikkelen van zelfregulatie. Als een kind over zijn emoties speelt verdwijnen die niet maar ze worden wel beter hanteerbaar. Dit wordt wel de catharsiswerking van spel genoemd (Brouwers, 2010). Het kunnen omgaan met emoties is een voorwaarde voor het sturen van gedrag, aandacht en cognitie (Deterd Oude Weme & Tuijl, 2012). Spel kan een positieve bijdrage leveren aan de persoonlijke ontwikkeling. Hierbij kunnen we denken aan de ontwikkeling van zelfvertrouwen (Frankhuijzen & Blokhuis, 2012).
- De sociale ontwikkeling. Tijdens spel leren kinderen zich een sociale identiteit te verwerven in de groep. Ze leren onderhandelen, delen en zichzelf verdedigen. Spelen is voor kinderen een manier om grip te krijgen op de sociale werkelijkheid. Ze spelen allerlei situaties na en leren op die manier omgaan met de normen en waarden die gelden in de gemeenschap waartoe ze behoren (Brouwers, 2010). De taal is daarbij een belangrijk hulpmiddel.
- De cognitieve ontwikkeling. Vygotski (Brouwers, 2010) leert dat spel een zone van de naaste ontwikkeling creëert. Kinderen laten in spel vaardigheden zien die in andere situaties minder snel ontwikkeld worden. Het kind presteert in spel altijd boven zijn niveau. De mentale vaardigheden die kinderen tijdens spel gebruiken zijn van een hoger niveau dan bij andere activiteiten (Brouwers, 2010). Dit geldt ook voor de taalontwikkeling. Deunk toonde aan dat kinderen complexere en langere taalhandelingen gebruiken tijdens spel dan in interactie met de leerkracht tijdens kringactiviteiten bijvoorbeeld. Het taalgebruik is dan meer responsief van aard (Goorhuis-Brouwer, 2011). Het symbolisch denken wordt tijdens spel ontwikkeld en het spel biedt geletterde en gecijferde activiteiten een betekenisvolle context. Tijdens spel handelen kinderen volgens een eigen intern plan, dit bevordert het abstracte denken. Door het spelen van doen alsof spel leren kinderen perspectief nemen (Bodrova, 2008).
- De grove en de fijne motoriek. Tijdens buitenspel en het vrije of geleide spel in de speelzaal worden tal van motorische vaardigheden geoefend. De fijne motoriek wordt geoefend tijdens constructiespel, het fijn motorisch spel en het sensorisch spel met zand en water (Miller & Almon, 2009).

Onderzoek in Duitsland heeft aangetoond dat kinderen die in hun kleuterperiode veel gespeeld hebben beter scoren op verschillende ontwikkelingsgebieden (Miller & Almon, 2009). In dit onderzoek zijn vijftig spel gebaseerde kleutergroepen vergeleken met vijftig kleutergroepen waarin de nadruk op het aanleren van schoolse vaardigheden lag. De kinderen die de spelgebaseerde kleutergroepen bezochten presteerden op tienjarige leeftijd beter op lezen, rekenen, sociaal emotionele ontwikkeling, creativiteit en intelligentie (Miller & Almon, 2009). In Nederland is door Louise Berkhout recent onderzoek gedaan naar de relatie tussen spel en psychosociale gezondheid van kinderen tussen vier en zes jaar (Berkhout, 2012). In dit onderzoek wordt aangetoond dat spel een beschermende factor is voor een gezonde psychosociale ontwikkeling bij kinderen in de

kleuterleeftijd. Een rijke spelomgeving en een diversiteit aan spelvormen waarin kinderen zich kunnen uitdrukken bevordert hun psychosociale gezondheid en vormt een weerbaarheid bij life-events. Op veel Amerikaanse scholen is de speeltijd nagenoeg afgeschaft, formele leertijd heeft de speeltijd tot bijna nul gereduceerd. Een groeiend aantal deskundigen (Jacobsen, 2008) spreekt zijn grote zorg hierover uit en brengt de geringe hoeveelheid speeltijd in verband met de groei van het aantal kinderen met psychosociale problemen in de Verenigde Staten (Jacobsen, 2008).

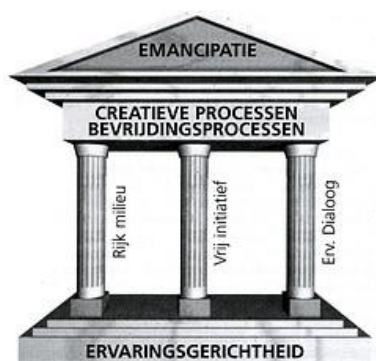
2.6. Hoeveel vrije spelmomenten zijn voor kleuters per dagdeel gewenst?

De hoeveelheid tijd die in een kleutergroep aan spel wordt besteed hangt mede af van de waarde die aan het spel wordt gehecht en de relatie die we leggen tussen spel, werk en onderwijs. De gevolgde opleiding door de leerkracht is eveneens van invloed. Zoals in paragraaf 2.1 aangegeven is kunnen de meest gangbare onderwijsvisies op het onderwijs aan jonge kinderen ingedeeld worden in een schaal van minder naar meer vertrouwen in de natuurlijke ontwikkelingskracht van kinderen. Leerkrachten zullen tijd aan vrij spel besteden in verhouding tot het vertrouwen wat zij stellen in deze natuurlijke ontwikkelingskracht (Brouwers, 2011).

- Kinderen ontwikkelen zichzelf. Bij deze visie sluit de ervaringsgerichte benadering het beste aan.
- Kinderen ontwikkelen zich in interactie met hun sociaal culturele omgeving. Bij deze visie sluit de ontwikkelingsgerichte benadering het beste aan.
- Kinderen ontwikkelen zich door een gestructureerde, systematische onderwijsaanpak. Deze visie ligt ten grondslag aan de programmagestuurde aanpak.

2.6.1 Ervaringsgericht onderwijs

Een van de pijlers van de tempel van het ervaringsgericht onderwijs (figuur 1) is die van het vrije kleuterinitiatief. Naast de ervaringsgerichte dialoog en het rijke milieu leidt het vrije initiatief van kleuters naar fundamenteel leren, in de figuur aangegeven als emancipatie. Kinderen kiezen zelf activiteiten die tegemoet komen aan hun ontwikkelingsbehoefte waarbij de leerkracht meestal voorwaardenvervullend optreedt. Het programma Kaleidoscoop (Evegroen, 2012) valt onder ervaringsgericht onderwijs. De vele vrije keuzemomenten binnen deze stroming leiden tot het beschikbaar stellen van veel tijd voor vrije spelmomenten.

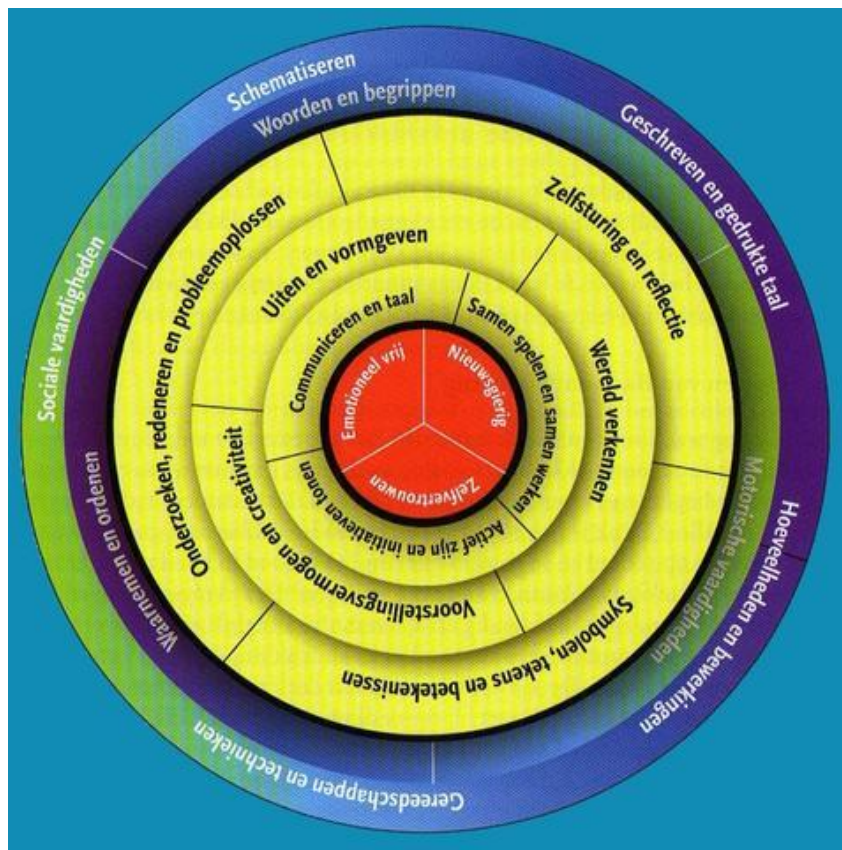

Figuur 1. tempel van het ervaringsgericht onderwijs

bron:<http://deontdekkingsreis.wordpress.com>.

2. 6.3 Ontwikkelingsgericht onderwijs

Deze benadering maakt deel uit van Basisontwikkeling, een ontwikkelingsgericht werkplan voor de groepen één tot en met vier van de basisschool. Basisontwikkeling ontstond in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Later is in het kader van Voor- en vroeg schoolse educatie de voorloper Startblokken toegevoegd voor peuters en jongste kleuters (Janssen-Vos, 2006). Ontwikkelingsgericht leren is een algemene visie op leren, niet alleen op het schoolse leren. De visie berust voor een groot deel op het gedachtegoed van Vygotski. Spel is in de onderbouw de leidende activiteit die leidt tot betekenisvol leren. Kernbegrippen van Basisontwikkeling zijn: zelfvertrouwen hebben, nieuwsgierig zijn en emotioneel vrij zijn (Janssen-Vos, 2006). zie figuur2.

Figuur 2: cirkel van Basisontwikkeling bron: bakokernbegrippen.wikispaces.com

Opvallend is bij Basisontwikkeling de rol van de volwassene. Leerkrachten die participeren in het spel doen alles om de actuele ontwikkeling van kinderen te versterken. Nieuwe activiteiten worden afgestemd en begeleid om een zone van de naaste ontwikkeling te creëren. Op deze manier krijgt spelen een optimaal ontwikkelende waarde (Brouwers, 2010). De vrije spelmomenten worden afgewisseld met geleide spelmomenten.

2.6.4 Programma gestuurd onderwijs

Bij een programmagerichte manier van werken bepaalt een programma met een systematische ordening van aan te bieden leerstof de inhoud van het onderwijs. Die werkwijze is een vertaling van een visie op hoe kinderen leren en vindt zijn oorsprong in het onderwijs achterstanden beleid. De zorg voor leerlingen met achterstanden en leerproblemen is één van de doelstellingen van de wet op het basisonderwijs (Oenema- Mostert, 2012). Deze visie gaat er van uit dat leren al in de wieg begint. Kinderen die niet in hun eerste jaren de onmisbare bouwstenen voor hun schoolse en sociale vorming krijgen aangereikt zullen deze achterstand niet meer inlopen. Deze overtuiging leidde tot het ontwikkelen van verschillende educatieve programma's (Brouwers, 2011). Deze programma's voor voor- en vroeg schoolse educatie zouden vooral allochtone kinderen en autochtone kinderen met een lage sociaal economische status moeten behoeden voor het ontwikkelen van een achterstand vaak nog voor dat ze de school binnenkomen volgens Leseman in (Kreulen, 2003). Voorbeelden van programma's zijn Piramide, Schatkist en Kleuterplein.

Niet alle methodes zijn even strak georganiseerd en gaan uit van een programmagerichte visie op leren en ontwikkelen. Soms is het materiaal uitdrukkelijk bedoeld als bronnenboek en is de leerkracht vrij om op haar eigen wijze met het materiaal om te gaan en dus ruimte te geven aan de eigen initiatieven van kinderen (Brouwers, 2011). Er is binnen deze programma's ruimte voor vrij spel. Binnen dit onderzoek zal gekeken worden of er een relatie zichtbaar wordt tussen het gebruik van een bepaalde methode gebaseerd op een onderwijsvisie en het toekennen van vrije spelmomenten. De vraag is of het gebruik van een methode ten koste gaat van vrij spel in de groepen één en twee.

2.6.5 Opleiding

Naast de onderwijsvisie zou ook de opleiding die de leerkracht genoten heeft van invloed kunnen zijn op het aanbod van vrije spelmomenten aan kinderen in de groepen één en twee.

Bij de samenvoeging van KLOS en Pedagogische academie is er veel kennis over het jonge kind verloren gegaan. Knelpunten in het curriculum van de huidige OLB zijn dan ook dat voldoende kennis ontbreekt van:

- Ontwikkelingspsychologie van het jonge kind
- Kleuterdidactiek
- Ontwikkelingsmaterialen
- Ontwerpen van een rijke leeromgeving voor kleuters
- Visies van waaruit het onderwijs aan kinderen van vier tot zes jaar wordt vormgegeven
- De spelontwikkeling en spelobservatie (Boekel, 2013)

In dit onderzoek zal gekeken worden of er een relatie is tussen de gevolgde opleiding van de leerkracht en de hoeveelheid speeltijd die leerkrachten van groep één en twee beschikbaar stellen.

2.6.6. Adviezen omtrent spelduur en frequentie

Berkhout (2012) adviseert om kinderen minstens een paar uur per dag vrij te laten spelen. Fantasiespel is het oefenen met sociale vaardigheden, en is positief voor het verwerken van life-events". Miller & Almon (2009) spreken van ten minste 3 periodes van een uur waarvan er minstens één periode buiten gespeeld zou moeten worden. Als speeltijd te kort is ontwikkelt het spel zich niet

tot complexe scenario's. Te lange spelmomenten wekt desinteresse op. Speeltijd kan aangepast worden aan het zich ontwikkelende spel gedurende het schooljaar (Miller & Almon, 2009). Dit advies is gebaseerd op het Amerikaanse onderwijs. In Nederland duurt een schooldag vijf en een half uur. Om tot een advies over de frequentie van vrije spelmomenten per dagdeel te komen zullen prof. dr. Sienieke Goorhuis-Brouwer en dr. Louise Berkhout geïnterviewd worden.

2.7. Hoe lang moeten de vrije spelmomenten duren om tot goed kwalitatief spel te komen?

Om kinderen de kans te geven om tot spelen te komen moeten leerkrachten voorwaarden scheppen. Eén van die voorwaarden is het inruimen van voldoende tijd om te spelen. Berkhout heeft tijdens haar onderzoek (Berkhout, 2012) spelobservaties gedaan. Kinderen hebben tijd nodig om in het spel te komen. In het spel is veel variatie te zien en er is een spelverloop zichtbaar met een aantal pieken en dalen. Het spel vertoont bij fantasiespel na twintig minuten en bij motorisch spel na vijftien minuten een piek waarin het spel op zijn intensiefst is. Om tot complex spel te komen kan gesteld worden dat een minimale speeltijd van vijftientig tot vijfenveertig minuten per vrij spelmoment gewenst is. Ook Brouwers (Brouwers, 2010) spreekt over speeltijd. Kinderen hebben tijd nodig om een spelplan te maken, attributen te verzamelen en in het verhaal te komen. Brouwers adviseert per spelmoment een uur tijd beschikbaar te stellen waarbij opgemerkt wordt dat wanneer het spel op een hoger niveau komt kinderen hun spel op een volgend spelmoment voort kunnen zetten. Het is van belang om kinderen daartoe de kans te geven door hen vaker achter elkaar op dezelfde plek te laten spelen

2.8. Wat is kwalitatief goed spel?

Spel is voor kleuters de motor van hun ontwikkeling. In spel worden nieuwe bekwaamheden of prestaties eerder zichtbaar dan in andere activiteiten. Zelfregulering, probleemoplossend denken en symboliseren zijn hogere mentale functies die zich met name ontwikkelen tijdens rollenspel. Rollenspel wordt de leidende activiteit genoemd in de kleuterperiode, dit type spel bepaalt de interactie tussen het kind en zijn sociale omgeving. Kwalitatief goed spel kenmerkt zich door:

- het creëren van een denkbeeldige situatie
- het spelen van een rol.
- volgen van regels die voortkomen uit de rol.

Deze drie componenten maken spel tot een bron van ontwikkeling (Heijden, 2011). Tijdens het spelen stijgt het kind met zijn gedrag uit boven zijn normale niveau. Het spel creëert een zone van de naaste ontwikkeling en heeft alle ontwikkelingsaspecten in zich (Heijden, 2011). De kwaliteit van spel kan gemeten worden aan de hand van de mate van betrokkenheid die kinderen laten zien tijdens spel. Betrokkenheid kenmerkt zich door een bepaalde mate van activiteit in het spel en door de intensiteit waarmee het spel gespeeld wordt. Wanneer kinderen volgens de Leuvense betrokkenheids schaal (De Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters, 2012) functioneren op niveau vijf waarin een aangehouden intense activiteit zichtbaar is, is er sprake van kwalitatief goed spel. Wanneer kinderen daarnaast voldoende gevarieerd spel laten zien met voldoende spelinhoud aansluitend bij het ontwikkelingsniveau van het kind dan is er sprake van spel met optimale ontwikkelingskansen (Greve, 2009).

2.9 Samenvatting

Het werken met sterk voorgeprogrammeerde instructies wordt de trend en de specifieke kennis over de didactiek van het onderwijs aan jonge kinderen verdwijnt (Oenema- Mostert, 2012). Met deze stelling als uitgangspunt is in dit hoofdstuk de grote ontwikkelingswaarde van spel aan de orde gesteld. Er is een omschrijving gegeven van vrij spel en de inzet van vrije spelmomenten op basis van verschillende onderwijsvisies. De gewenste duur en frequentie van vrije spelmomenten en de kenmerken van kwalitatief goed spel zijn beschreven. De onderzoeksvragen drie tot en met vijf zullen beantwoord worden door middel van interviews met twee experts en het afnemen van een enquête onder collega leerkrachten.

Hoofdstuk 3. Opzet van het onderzoek

In dit onderzoek staat de effectieve invulling van vrije spelmomenten in de groepen één en twee van de basisschool centraal. Het onderzoek is uitgevoerd in de periode januari tot mei 2013. In die periode zijn twee interviews afgenomen, het onderzoeksplan is gepresenteerd aan leden van de Vereniging voor het Jonge Kind en aan de collega's van de school waar de onderzoeker werkzaam is. Er is een enquête afgenomen onder collega leerkrachten waaronder leden van de Vereniging voor het Jonge Kind.

3.1 Opzet

Het onderzoek is een beschrijvend onderzoek gericht op de invulling van vrije spelmomenten in de groepen één en twee van basisscholen N=120. De onderzoeksgroep bestaat uit leden van de Vereniging voor het Jonge Kind regio Noord, de leerkrachten van de groepen één en twee van de Stichting voor PCBO de Greiden waar de onderzoeker werkzaam is, leerkrachten van groep één en twee van basisscholen in Noord west Fryslân en leerkrachten van groep één en twee van basisscholen in Smallingerland. De tevredenheid van leerkrachten over de invulling van vrije spelmomenten komt hierbij aan de orde. Dit type onderzoek kan survey onderzoek genoemd worden (Harinck, 2010). Het richt zich op de vraag hoe leerkrachten van groep één en twee denken over vrij spel bij kleuters, hoe vaak ze de kinderen in hun groep vrij laten spelen en hoe lang de kinderen spelen.

3.1.1 Triangulatie

Om te kunnen voldoen aan de triangulatie, wat betreft dit kwantitatieve onderzoek, is voor het ontwikkelen van de enquête het literatuuronderzoek als bron gebruikt. Daarnaast is een interview gehouden met twee experts, prof. dr. Sienke Goorhuis-Brouwer en dr. Louise Berkhout. De interview analyse is gebruikt voor het formuleren van enkele vragen in de enquête. Het concept van de enquête is besproken met de scriptiebegeleider, daarna als proef ingevuld door collega's en de intern begeleider en is besproken met de directeur van de basisschool waar de onderzoeker werkzaam is. Daarna is de definitieve versie naar de respondenten verstuurd. Na het analyseren van de data zijn in een interview een aantal vragen gesteld aan dr. Berkhout.

3.1.2 Betrouwbaarheid

De vragenlijst die aan de onderzoeksgroep is voorgelegd, is besproken met een studiegenoot en getest door een collega.

De steekproef is representatief bij een respons van 45%. N=120 n=54

De respons bij dit onderzoek is 48%

De steekproef heeft een betrouwbaarheidsniveau van 95% en een foutmarge van 9%

3.1.3. Communicatie en ethiek

Om de sociale functie van een onderzoek met succes te kunnen vervullen is communicatie van groot belang (Harinck, 2010). De communicatie tijdens dit onderzoek met de verschillende betrokkenen vindt als volgt plaats.

- PowerPoint presentatie tijdens een bijeenkomst met collega leerkrachten van groep 1 en 2 op 6 februari 2013 van de leden van de Vereniging van het Jonge Kind (VJK)
- Via de e mail een enquête afnemen bij collega leerkrachten van groep één en twee waaronder leden van de Vereniging van het Jonge Kind. De respondenten wordt anonimiteit gegarandeerd.
- Na overleg met directeur, collega's van de eigen school bijpraten over de voortgang van het onderzoek middels PowerPoint presentatie op 2 april 2013.
- Verslaglegging in de vorm van een onderzoeksrapport en vermelden van de onderzoeksresultaten in de nieuwsbrief van het Lectoraat Early Childhood van Stenden Hogeschool te Leeuwarden.
- Presentatie van de onderzoeksresultaten aan de collega's van de groepen één en twee van stichting CBO de Greiden in Zuidwest Fryslân

3.2 Dataverzameling.

Dataverzameling binnen dit onderzoek vindt op de volgende wijze plaats.

1. Er wordt een interview gehouden met Prof. Dr. Sienieke Goorhuis-Brouwer (bijlage1).
Om tot een advies over de frequentie van vrije spelmomenten per dagdeel te komen zal het onderwerp uitgediept worden door het afnemen van een interview met een criticus op het gebied van de verschooling van het onderwijs aan jonge kinderen. Op basis van neurologisch onderzoek is zij er van overtuigd dat het brein van jonge kinderen er nog niet aan toe is om voor het zesde jaar te beginnen met het formele leren. Prof. dr. Sienieke Goorhuis- Brouwer is specifiek deskundig op het gebied van spraaktaalproblemen. In de laatste jaren van haar actieve medische praktijk onderzocht ze veel kinderen met ontwikkelingsachterstanden. De toename van het aantal kinderen waarbij van een achterstand geen sprake was gaf aanleiding om zich te gaan verdiepen in de verschooling van het peuter- en kleuterleven (www.sieniekegoorhuis.nl, 2013). Het interview bestaat uit acht open vragen waarbij het hoofddoel is om te komen tot een advies voor het aantal vrije spelmomenten en de duur van de vrije spelmomenten voor kinderen in de groepen één en twee van de basisschool. De verkregen informatie zal verwerkt worden in het onderzoeksverslag en zal mede dienen als aanbeveling voor een beredeneerd aanbod van vrije spelmomenten voor kleuters.
2. Er wordt een interview gehouden met Dr. Louise Berkhout (bijlage2).
Louise Berkhout studeerde orthopedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam. Zij deed onderzoek ter verkrijging van het doctoraat in de Medische Wetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen naar het verband tussen spel en de psychosociale gezondheid van kinderen in de leeftijd van vier tot zes jaar. De titel van haar proefschrift luidt '*Play and psychosocial Health of boys and girls aged four to six.*' Berkhout adviseert om kinderen minstens een paar uur per dag vrij te laten spelen (Berkhout, 2012). In haar proefschrift stelt Berkhout dat spelen een beschermende factor is voor een gezonde psychosociale

ontwikkeling en positief is voor het verwerken van "life-events". De school kan hierin een constante factor zijn. De informatie in het onderzoeksrapport van mevrouw Berkhout is al vrij specifiek en geeft grotendeels antwoord op de deelvraag in dit onderzoek: Wat is kwalitatief goed spel? Om het onderwerp verder uit de diepen en eenduidig antwoord te krijgen op de deelvraag: "Hoe lang moeten de vrije spelmomenten duren om tot kwalitatief goed spel te komen?" zal mevrouw Berkhout geïnterviewd worden. Het semi gestructureerde interview bevat acht open vragen (Harinck, 2010).

- De onderzoeksgroep krijgt digitaal een vragenlijst met 18 gesloten en 2 open vragen toegestuurd waarin gevraagd zal worden naar de invulling van vrije spelmomenten en naar de tevredenheid van de leerkrachten over de manier waarop ze vrije spelmomenten benutten in de groepen één en twee van hun school (bijlage3).

3.3 Respondenten

Er wordt een a-selectie steekproef gehouden onder leerkrachten van de groepen één en twee van basisscholen waaronder de leden van de Vereniging voor het Jonge Kind regio Noord, leerkrachten van de groepen één en twee van Stichting de Greiden, leerkrachten van groep één en twee werkzaam bij de stichting voor PCBO in Noordwest Fryslân en leerkrachten werkzaam op scholen in Smallingerland (N=120). De onderzoeksgroep bestaat uit:

- Leerkrachten met een opleiding voor kleuterleidster. (KLOS)
- Leerkrachten met een opleiding voor leraar basisonderwijs. (OLB)
- Leerkrachten van verschillende leeftijd, variërend van 22 tot 64 jaar.
- Leerkrachten met een groep één, een groep twee of een combinatiegroep.
- Leerkrachten die werken met een geïntegreerde lesmethode als schatkist of kleuterplein of een VVE programma als Piramide
- Leerkrachten die werken zonder geïntegreerde methode of VVE programma

De data zullen verwerkt worden in het onderzoeksrapport (n=54).

3.3.1 Demografische gegevens van de respondenten

Respons = 48% van de onderzoeksgroep bestaande uit 120 leerkrachten van de groepen 1 en 2 van basisscholen.

Demografische gegevens								
	Werkervaring langer dan 20 jaar	Leeftijd 50-60 jaar	Opleiding KLOS	Opleiding OLB	Combinatie 1&2	Combinatie groep 1, 2 en 3	Gebruik methode Schatkist	Gebruik observatie instrument voor spel
Percentage respondenten	64%	60%	71%	22%	65 %	11%	42 %	44%

tabel 1: Demografische gegevens van de respondenten

Uit de tabel met demografische gegevens van de respondenten is af te lezen dat vooral leerkrachten tussen de vijftig en zestig jaar deelgenomen hebben aan de enquête. Meer dan de helft van de respondenten is langer dan twintig jaar werkzaam in het onderwijs aan groep één en twee. Bijna twee derde van de deelnemers heeft de KLOS opleiding afgerond. Bijna één derde van de deelnemers heeft een opleiding voor leraar basisonderwijs gevolgd. Een groot deel van de deelnemers heeft een combinatiegroep één en twee en een tiende deel van de leerkrachten werkt in een combinatiegroep één, twee en drie. De geïntegreerde kleutermethode "Schatkist" wordt het meest gebruikt onder de deelnemers. Tien procent van de deelnemers werkt met het VVE programma Piramide (bijlage 3). Ruim dertig procent van de deelnemers gebruikt geen methode of VVE programma, ruim de helft van hen werkt met een eigen beschreven beredeneerd aanbod . Eén deelnemer gebruikt de methode "Kaleidoscoop" en geen van de deelnemers werkt met het programma "Startblokken". Minder dan de helft van de respondenten gebruikt een observatie instrument voor spel.

Hoofdstuk 4. Resultaten

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn data verzameld door middel van interviews en een vragenlijst. In dit hoofdstuk worden de volgende resultaten weergegeven.

- Adviezen van experts omtrent frequentie en duur van de vrije spelmomenten en de oorzaken en gevolgen van het afnemen van het vrije spel bij kleuters.
- Beschikbare tijd voor vrij spel volgens het lesrooster.
- Spelduur na observatie.
- De relatie tussen het gebruik van een geïntegreerde kleutermethode of VVE programma en de beschikbare tijd voor vrij spel.
- De relatie tussen de opleiding die de leerkracht volgde en de beschikbare tijd voor vrij spel.
- De tevredenheid van de respondenten over de invulling van vrije spelmomenten.

4.1 Adviezen van experts omtrent frequentie en duur van de vrije spelmomenten.

Door middel van diepte interviews met twee experts is informatie verzameld omtrent een effectieve invulling van vrije spelmomenten in groep één en twee.

- Hoeveel vrije spelmomenten zijn voor kleuters per dagdeel gewenst om de emotionele, sociale en cognitieve competenties voldoende te kunnen oefenen?
- Hoe lang moeten de vrije spelmomenten duren om tot kwalitatief goed spel te komen?

Onderstaande tabel laat schematisch de belangrijkste adviezen omtrent frequentie en duur van vrije spelmomenten per dagdeel zien.

	Dr. Berkhout	Prof. Dr. Goorhuis-Brouwer
Frequentie vrije spelmomenten per ochtend	1 à 2	1 á 2 (voor groep 1 zeker 2 momenten)
Duur vrije spelmomenten per ochtend	Minimaal 45 minuten	30-45 minuten
Frequentie vrije spelmomenten per middag	2	2
Duur vrije spelmomenten per middag	Minimaal 45 minuten	30-45 minuten

tabel 2: Adviezen omtrent frequentie en duur van vrije spelmomenten per dagdeel.

- Wat zijn de oorzaken van het afnemen van het vrije spel van kleuters in de basisschool?
- Wat zijn de gevolgen van te weinig speeltijd in de groepen 1 en 2 van de basisschool?

Onderstaande tabel laat schematisch de oorzaken en gevolgen van afname van vrije spelmomenten volgens experts zien.

	Dr. Berkhout	Prof. Dr. Goorhuis-Brouwer
Oorzaken afname vrije spelmomenten	Toenemende druk op leerprestaties.	Gebruik van kleutermethodes. Focus op opbrengsten.
Gevolgen afname vrije spelmomenten	Te weinig beweging voor kleuters. Minder kans op goede sociaal emotionele ontwikkeling Weerstand tegen het schoolse leren	Druk gedrag Faalangst wat leidt tot onderpresteren

tabel 3: Oorzaken en gevolgen afname vrije spelmomenten

4.2 Beschikbare tijd volgens rooster en geobserveerde tijd.

In de enquête zijn acht spelmomenten geselecteerd op basis van het lesrooster van CBS de Stapstien te Winsum. Dit rooster is vergeleken met dat van twee andere scholen en op basis van deze vergelijking zijn de acht spelmomenten als uitgangspunt genomen voor de vragenlijst. De respondenten is gevraagd de tijd die volgens het rooster beschikbaar is voor het betreffende spelmoment te noteren. Daarnaast is gevraagd om twee dagdelen een kind te observeren om te komen tot een indicatie van de tijd die daadwerkelijk aan vrij spel besteed wordt. Deze gegevens zijn per spelmoment naast elkaar gezet in tabellen(bijlage 3). Onderstaande tabel laat schematisch zien voor welke vrije spelmomenten de meeste respondenten tijd beschikbaar stellen en bij welk percentage deelnemers na observatie het spelmoment optimaal is benut.

spelmoment	Inloop ochtend 0-15 min.	Speeltijd na een verplichte opdracht ochtend 15-30 min.	Vrij spel buiten of in de speelzaal ochtend 30-45 min.	Vrij kiezen ochtend 30-45 min.	Inloop middag- 15 min.	Speeltijd na een verplichte opdracht middag 15-30 min.	Vrij spel buiten of in de speelzaal Middag 30-45 min.	Vrij kiezen Middag 30-45 min.
Beschikbare tijd per spelmoment. Percentage respondenten.	50%	50%	72%	38%	55%	43%	75%	50%
Speeltijd na observatie. Percentage respondenten	47%	43%	50%	33%	50%	36%	53%	38%

tabel 4: spelmomenten die door de meeste respondenten beschikbaar worden gesteld en percentage respondenten waarbij na observatie het spelmoment optimaal benut is.

De momenten voor vrij spel buiten of in de speelzaal worden door de meeste respondenten beschikbaar gesteld met een duur van dertig tot vijfenveertig minuten. Het vrij kiezen in de middag heeft bij de helft van de respondenten een duur van dertig tot vijfenveertig minuten. De helft van de respondenten heeft een korte inloop met vrij spel van nul tot vijftien minuten en na een verplichte opdracht geeft bijna de helft van de deelnemers de kinderen gelegenheid tot vrij spel met een duur van vijftien tot dertig minuten. De gegevens laten zien dat in de meeste gevallen meer tijd voor spel beschikbaar is dan dat er daadwerkelijk gespeeld wordt(bijlage 3). Het moment voor vrij kiezen wordt door 50% van de respondenten beschikbaar gesteld voor dertig tot vijfenveertig minuten in de middag. 38% van de respondenten geeft aan dat die tijd ook daadwerkelijk besteed is aan spel. Het verschil tussen de beschikbare tijd en de tijd die daadwerkelijk aan spel besteed is, is bij het buitenspel of vrij spel in de speelzaal het grootst.

4.3 De relatie tussen het gebruik van een geïntegreerde kleutermethode of VVE programma en de beschikbare tijd voor vrij spel.

De deelnemende leerkrachten voelen zich voldoende vrij om hun programma naar eigen inzicht in te delen en de vrije spelmomenten zijn voldoende tot goed te combineren met activiteiten uit de methode of VVE programma (tabel 25 en 26). Aan dit onderzoek hebben zes leerkrachten deelgenomen die met het programma Piramide werken. Deze deelnemers geven aan dat ze tevreden zijn met de duur en het aantal spelmomenten wat ze beschikbaar stellen voor hun groep. Vijf van de zes Piramide gebruikers besteedt dertig tot vijfenveertig minuten aan vrij spel buiten of in de speelzaal en eveneens dertig tot vijfenveertig minuten aan vrij kiezen 's ochtends en 's middags. De groep Piramide gebruikers wordt hier apart genoemd omdat de groep leerkrachten die met dit VVE programma werkt in het onderzoek van dr. Berkhout onvoldoende is onderzocht.

4.4 De relatie tussen de opleiding van de leerkracht en de beschikbare tijd voor vrij spel.

De tabellen 23 en 24 in bijlage 3 laten zien dat leerkrachten die een KLOS opleiding gevolgd hebben over het algemeen minder spelmomenten beschikbaar stellen dan leerkrachten met een OLB opleiding. De spelmomenten die de KLOS leerkrachten beschikbaar stellen duren langer dan de spelmomenten die de OLB leerkrachten beschikbaar stellen.

Van de leerkrachten die een KLOS opleiding gevolgd heeft stelt 75% zes tot acht vrije spelmomenten beschikbaar. 25% stelt drie tot vijf spelmomenten beschikbaar. Van de deelnemers met een OLB opleiding stelt 90% zes tot acht spelmomenten beschikbaar. 10% van de OLB geschoolde leerkrachten stelt drie tot vijf spelmomenten beschikbaar.

4.5 De tevredenheid van de respondenten over de invulling van vrije spelmomenten.

Het overgrote deel van de respondenten vindt het aantal en de duur van de vrije spelmomenten in hun groep voldoende tot goed. Ook voelen de deelnemende leerkrachten zich voldoende vrij om hun programma naar eigen inzicht in te delen en zijn de vrije spelmomenten voldoende tot goed te combineren met activiteiten uit de methode of VVE programma.

Onderstaande tabel geeft schematisch de belangrijkste uitkomsten van de stellingen weer die onderdeel uitmaakten van de enquête (bijlage 3).

	Afname vrije spelmomenten zichtbaar	Druk van bovenaf voelbaar	Een half uur buitenspel is te kort	Ontwikkelingswaarde vrij spel onvoldoende erkend	Voldoende verantwoord vrije spelmomenten
Percentage respondenten wat het eens is met de stelling	46%	79%	92%	80%	97%

tabel 5: Antwoorden op de stellingen in percentages.

De deelnemers aan dit onderzoek reageren verdeeld op de stelling dat er een afname van vrije spelmomenten te zien is in navolging van Amerikaanse Kindergartens. Ongeveer de helft is het eens met de stelling. Een groot deel van de respondenten vindt dat de vrije spelmomenten in het gedrang komen door druk van bovenaf. Ook wordt volgens drie kwart van de deelnemers de ontwikkelingswaarde van vrij spel onvoldoende erkend door directies en inspectie. De deelnemers zijn van mening dat ze vrij spel voldoende kunnen combineren met opbrengstgericht werken. De indeling van het lesprogramma kan voldoende verantwoord worden. In de groepen van 92% van de respondenten is tijd beschikbaar voor vrij spel en een half uur buiten spelen is volgens het grootste deel van de deelnemers te kort. Drie kwart van de deelnemers vindt dat de kinderen in hun groep kunnen spelen en 61% vindt dat spel een hoge ontwikkelingswaarde heeft. Geleid spel heeft volgens de respondenten een minder hoge ontwikkelingswaarde dan vrij spel.

Op de vraag: "Indien u niet tevreden bent over het aanbod van vrije spelmomenten, kunt u aangeven waardoor dat komt?" werden verschillende antwoorden gegeven. Als oorzaken van ontevredenheid over het aanbod van vrij spel worden het overvolle programma en de druk van bovenaf het meest genoemd. De wensen van leerkrachten omtrent het toekennen van vrije spelmomenten kunnen als volgt samengevat worden.

- Minder focus op toetsen, opbrengsten en tussendoelen.
- Meer vertrouwen in de ontwikkelingskracht van kinderen. Het kind is uitgangspunt in het onderwijs aan groep 1 en 2, niet de methode.
- Beter onderkennen van de waarde van vrij spel en het beroep van leerkracht groep 1 en 2 door directie en inspectie.

Hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Uit literatuurstudie wordt duidelijk dat het vrije spel van groot belang is voor de ontwikkeling van jonge kinderen op motorisch, sociaal- emotioneel en cognitief gebied. Spel is de drager van de ontwikkeling van kleuters (Oenema- Mostert, 2012). Vygotski bestempelt spel als "leidende activiteit" in de peuter- en kleuterleeftijd (Brouwers, 2010). In dit onderzoek wordt duidelijk dat de onderzoeksgroep zich voldoende bewust is van het belang van vrije spelmomenten. Daarentegen worden de vrije spelmomenten door de leerkrachten niet effectief genoeg ingezet om tot een optimale spelkwaliteit te komen. De resultaten van dit onderzoek laten verder zien dat de grote ontwikkelingswaarde van vrij spel onvoldoende wordt onderkend door directie en inspectie. Er ligt een focus op tussendoelen en opbrengsten die niet past bij de manier waarop jonge kinderen leren. De meerwaarde van vrij spel boven het spel wat kinderen thuis spelen wordt door Berkhout als volgt omschreven: "Op school zijn vooral meer andere kinderen om mee samen te spelen en meer materialen aanwezig. Ook het voorbeeld en de stimulans van de leerkracht en een rijke speelomgeving zijn van belang".

De spelmomenten "buitenspel of vrij spel in de speelzaal" en "vrij kiezen" duren bij de meeste respondenten dertig tot vijf en veertig minuten. Deze spelduur komt over één met wat er in de literatuur gezegd wordt over de gewenste duur van vrije spelmomenten. Om tot complex spel te komen kan gesteld worden dat een minimale speeltijd van vijfendertig tot vijfenviertig minuten per vrij spelmoment gewenst is (Berkhout, 2012). In de interviews met Dr. Berkhout en Prof. Goorhuis-Brouwer wordt dit gegeven bevestigd. Wanneer de onderzoeksresultaten getoetst worden aan de literatuur wordt duidelijk dat met de tijd voor deze vrije spelmomenten door leerkrachten goed wordt omgegaan. Het lijkt er op dat de grote groep leerkrachten die een KLOS opleiding heeft genoten zich bewust is van het belang van deze vrije spelmomenten.

Het vrij kiezen en het buitenspel of vrij spel in de speelzaal omvat echter nog maar een deel van de beschikbare speeltijd. Uit de tabellen 15 tot en met 22 wordt duidelijk dat er door veel respondenten vrije speeltijd beschikbaar wordt gesteld tijdens de inloop 's ochtends en 's middags en na een verplichte opdracht 's ochtends en 's middags. Dit zijn vier spelmomenten die nul tot dertig minuten duren. Vooral de spelmomenten tijdens de inloop 's ochtends en 's middags zijn kort, nul tot vijftien minuten. Deze spelmomenten zijn te kort voor kinderen om tot complex spel te komen. Het spel vertoont bij fantasiespel na twintig minuten en bij motorisch spel na vijfentwintig minuten een piek waarin het spel op zijn intensiefst is. Prof. Goorhuis geeft in haar interview het advies om drie tot vier langere spelmomenten per dag optimaal te benutten. Dat moet niet opgeknipt worden. Laat het spel gebeuren zonder te veel versnippering. Ook Dr. Berkhout geeft in het interview aan dat momenten van echte vrije keuze duidelijk verschillen van de korte spelmomenten na een verplichte opdracht of tijdens de inloop. Een onverwachte uitkomst van dit onderzoek is dat de spelmomenten voor een deel te kort en te versnipperd over de schooldag voorkomen. De helft van de respondenten is het eens met de stelling dat de tendens van afname van vrije spelmomenten ook in ons land zichtbaar wordt. Verdere versnippering van vrije spelmomenten leidt tot afname van kwalitatief goed spel en zou deze tendens verder kunnen versterken.

Uit de gegevens over de beschikbare tijd volgens het lesrooster en de speeltijd na observatie blijkt dat het verschil tussen beschikbare tijd voor buitenspel of vrij spel in de speelzaal en speeltijd na observatie vrij groot is. Bij alle spelmomenten gaat speeltijd verloren.

Aan dit onderzoek namen veel oudere leerkrachten deel die de KLOS opleiding hebben gevolgd. Dit zou de tevredenheid van de onderzoeksgroep met de beschikbare speeltijd kunnen verklaren. Het feit dat leerkrachten tevreden zijn met de speeltijd voor de kinderen in hun groep is verrassend en komt niet overeen met het antwoord op de vraag of de tendens van afname van speeltijd in ons land merkbaar is. De helft van de respondenten vindt dat deze tendens zeker merkbaar is. Het lijkt er op dat de deelnemende leerkrachten aan dit onderzoek de tijd voor vrij spel zeer bewust inzetten. De hoeveelheid tijd die de leerkrachten met een OLB opleiding aan vrij spel besteden wijkt volgens de onderzoeksgegevens enigszins af van de tijd die KLOS geschoolde leerkrachten besteden aan vrij spel. Bij de OLB geschoolde leerkrachten is de versnippering van het aantal vrije spelmomenten per schooldag groter dan bij leerkrachten met een KLOS opleiding. De leerkrachten met een OLB opleiding zijn iets meer tevreden over de beschikbare tijd voor vrij spel dan de leerkrachten met een KLOS opleiding. Dit zou een gevolg kunnen zijn van het feit dat OLB geschoolde leerkrachten minder specifieke kennis bezitten van het onderwijs aan jonge kinderen (Oenema- Mostert, 2012).

Er is weinig verschil te zien in de onderzoeksgegevens tussen de gebruikers van verschillende geïntegreerde kleutermethodes/ VVE programma's en de leerkrachten die geen methode gebruiken. Het gebruik van een bepaalde geïntegreerde methode of VVE programma maakt volgens de leerkrachten weinig verschil in het beschikbaar stellen van vrije spelmomenten, de deelnemers geven aan de activiteiten uit de methode voldoende tot goed te kunnen combineren met vrije spelmomenten. Er hebben te weinig gebruikers van het programma "Kaleidoscoop" wat is ontwikkeld vanuit de ervaringsgerichte benadering deelgenomen om deze groep te kunnen vergelijken met deelnemers die werken vanuit andere onderwijsvisies. Het programma "Startblokken" wat aansluit bij de ontwikkelingsgerichte benadering wordt door geen van de deelnemers gebruikt zodat ook deze groep niet kan worden vergeleken met de programma gestuurde benadering en de groep die zonder methode werkt. De groep die zonder methode werkt geeft aan de vrije spelmomenten voldoende tot goed te kunnen plaatsen in het beredeneerd aanbod. Ook hier lijkt het er op dat de grote groep KLOS geschoolde leerkrachten de methode weet te gebruiken als bronnenboek en spelen en leren weet te combineren door het aanbieden van een rijke leeromgeving waarin veel kansen voor spel gecreëerd worden (Koerhuis & Kamp, 2012).

Leerkrachten spreken de wens uit meer te mogen vertrouwen op de ontwikkelingskracht van kinderen. Het kind als uitgangspunt in het onderwijs aan groep 1 en 2, niet de methode. Uit dit onderzoek wordt duidelijk dat leerkrachten graag willen werken met het kind als uitgangspunt maar zich tegengewerkt voelen door druk van bovenaf. Bovendien is de helft van de leerkrachten het eens met de stelling dat de tendens van afname van vrije spelmomenten ook in ons land zichtbaar wordt. Wanneer kinderen te weinig spelen leidt dit tot psychosociale klachten op latere leeftijd (Miller & Almon, 2009). Ook in de interviews met Dr. Berkhout en Prof. Goorhuis-Brouwer komt naar voren dat als gevolg van minder vrije spelmomenten het sociaal-emotionele aspect in de ontwikkeling van jonge kinderen tekort gaat komen. Dit hangt samen met de toenemende druk op het leveren van prestaties volgens Dr. Berkhout. De ontwikkelingswaarde van vrij spel wordt onvoldoende onderkend door directie en inspectie en er ligt een focus op tussendoelen en opbrengsten die niet past bij de manier waarop jonge kinderen leren. Onder aanhoudende druk van de inspectie om het aantal

zwakke scholen terug te dringen (www. onderwijsinspectie.nl, 2013) wordt de roep in het werkveld luider om de verschoolsing van het leven van jonge kinderen tegen te gaan. Dit wordt onder andere zichtbaar in het onlangs aangeboden zwartboek genaamd "de kleuter is geen schoolkind" aan de minister van onderwijs (Werk-/ Steungroep Kleuteronderwijs, 2013). Leerkrachten van groep één en twee staan onder druk door de eisen van het toezichtskader van de onderwijsinspectie en de druk van ouders en directies om vooral veel tijd te besteden aan de schoolse vaardigheden; taal, rekenen en de cognitieve ontwikkeling. Terwijl in de verworvenheden van het kleuteronderwijs vooral aandacht is voor de brede ontwikkeling waarbij de sociaal emotionele ontwikkeling de stuwende factor is. Spel is de drager van de ontwikkeling van kleuters (Oenema- Mostert, 2012).

Wanneer leerkrachten de waarde van vrij spel kennen, de inzet van de vrije spelmomenten kunnen verantwoorden en kunnen inpassen in het beredeneerd aanbod, kortom, wanneer leerkrachten weten wat ze doen en dit kunnen verantwoorden zullen ze beter in staat zijn het kind als uitgangspunt te nemen voor hun onderwijs.

Een aantal leerkrachten spreekt de wens uit om vrije spelmomenten te integreren in de methode en minder te werken aan verplichte opdrachten. Uit onderzoek van Marzano (Beets Kessens, 2013) blijkt dat de leerkracht de belangrijkste factor is die invloed heeft op de leerling. Als de leerkracht zich daarvan bewust is, wordt duidelijk dat het niet de methode is die het verschil maakt maar de professional (Beets Kessens, 2013). Wanneer de zorgvuldig ingerichte leeromgeving als methode gezien wordt weet de leerkracht met welke doelen zij situaties en activiteiten creëert. Het gebruiken van een goed instrument voor spelobservatie is eveneens van belang. Minder dan de helft van de respondenten van dit onderzoek geeft aan een instrument voor spel observatie te gebruiken. Wanneer een leerkracht goed inzicht heeft in de ontwikkeling van kinderen, in de ontwikkeling van spelen en in de ontwikkeling en manier van leren van jonge kinderen kan er optimaal afgestemd worden op de speelbehoeften van kinderen (Beets Kessens, 2013).

5.2 Aanbevelingen

Op basis van het onderzoek worden de volgende aanbevelingen aan leerkrachten van kleuters gegeven wat betreft het beredeneerd aanbod van spel in het curriculum .

- Spel waar het kan, verdeeld over drie á vier momenten van dertig tot vijfenveertig minuten.
- Vertrouw op de eigen ontwikkelingskracht van kinderen. Geleid spel kan hiervoor als waardevolle aanvulling ingezet worden.
- Programma gestuurde activiteiten als aanvulling waarbij een methode zeker als waardevolle bron gebruikt kan worden.
- Ga versnippering tegen. Te veel korte spelmomenten doen afbreuk aan de spelkwaliteit (Berkhout, 2012).
- Gebruik speeltijd waarvoor deze bedoeld is, laat geen speeltijd weglekken naar andere activiteiten.
- Neem een goed instrument voor spelobservatie op in het kindvolgsysteem van de school.

5.3 Discussie

De versnippering van het aantal vrije spelmomenten zou een gevolg kunnen zijn van de druk die leerkrachten voelen om te voldoen aan eisen van bovenaf. Leerkrachten geven aan veel druk te voelen door de focus op tussendoelen en opbrengsten. Daarnaast voelen leerkrachten toetsdruk en tijdsdruk door de verplichte aanlevering van observatiegegevens, dit gaat ten koste van de vrije spelmomenten. Anderzijds geeft het grootste deel van leerkrachten in de vragenlijst aan tevreden te zijn met de frequentie en de duur van de momenten voor vrij spel in hun groep. Hier is in dit onderzoek een tegenstrijdigheid te zien.

Uit de gegevens over de beschikbare tijd volgens het lesrooster en de speeltijd na observatie blijkt dat het verschil tussen beschikbare tijd voor buitenspel of vrij spel in de speelzaal en speeltijd na observatie vrij groot is. Bij dit spelmoment gaat speeltijd verloren. Waaraan die speeltijd verloren gaat wordt in dit onderzoek niet duidelijk. Dit gegeven zou aanleiding voor nieuw onderzoek kunnen zijn.

De ontwikkelingswaarde van vrij spel wordt onvoldoende onderkend door directie en inspectie en er ligt een focus op tussendoelen en opbrengsten die niet past bij de manier waarop jonge kinderen leren. De kennis van en de visie op de ontwikkelingswaarde van vrij spel van directies en inspectie zou zeker aanleiding voor nieuw onderzoek kunnen zijn.

De experts die geraadpleegd zijn voor dit onderzoek zijn beide voorstander van een beredeneerd aanbod in de groepen één en twee waarin het vrije spel een belangrijke plaats inneemt. De inzet van deze experts heeft geleid tot een aanbeveling met veel tijd voor vrij spel. De keuze voor een expert met een tegengestelde visie zou wellicht hebben geleid tot een andere aanbeveling.

Het lijkt er op dat de deelnemende leerkrachten aan dit onderzoek de tijd voor vrij spel bewust inzetten. Tijdens dit onderzoek heeft eenmaal een meetmoment plaatsgevonden middels een enquête. Er hebben voornamelijk leerkrachten deelgenomen met een KLOS opleiding. Het is mogelijk dat deze groep leerkrachten zich bijzonder betrokken voelt bij het onderwijs aan groep één en twee. De antwoorden van de enquête laten een algemeen beeld zien van leerkrachten die tevreden zijn over de inzet van vrije spelmomenten. Mogelijk hebben leerkrachten die minder tevreden zijn over de inzet van vrij spel de lijst niet ingevuld.

De hoeveelheid tijd die de leerkrachten met een OLB opleiding aan vrij spel besteden wijkt volgens de onderzoeksgegevens enigszins af van de tijd die KLOS geschoolde leerkrachten besteden aan vrij spel. Bij de OLB geschoolde leerkrachten is de versnippering van het aantal vrije spelmomenten per schooldag groter dan bij leerkrachten met een KLOS opleiding. Uit dit onderzoek is onvoldoende duidelijk geworden hoe jonge leerkrachten met een OLB opleiding denken over de positie van spel in de groepen één en twee. Dit zou aanleiding kunnen zijn voor nieuw onderzoek.

Tot slot, vrij naar Loesje:

WAT ER OOK SPEELT IN HET ONDERWIJS

LAAT HET VOORAL DE KINDEREN ZIJN

Literatuurlijst

Literatuur

- Beets-Kessens, A. (2006). Wat het jonge kind niet missen mag en de leerkracht basisonderwijs moet weten en kunnen. In S. Goorhuis- Brouwer, & B. Levering, *Dolgedraaid, mogen peuters nog peuteren en kleuters nog kleuteren?* (pp. 129-137). Amsterdam: SWP.
- Berding, J. (2011). *John Dewey over opvoeding, onderwijs en burgerschap*. Amsterdam: SWP.
- Berkhout, L. (2012). *Play and psycho-social health of boys and girls aged four to six*. Groningen: RUG .
- Brouwers, H. (2010). *Kiezen voor het jonge kind*. Bussum: Coutinho.
- Eichhorn, J. (2011). *Zorg voor kleuters*. Huizen: Pica.
- Frankhuijzen, H., & Blokhuis, A. (2012). Over speltherapie voor kinderen met een verstandelijke beperking. In H. v. Bakel, R. d. Groot, & J. v. Ploeg, *Van klein tot groot De ontwikkeling van het jonge kind* (pp. 113-132). Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- Greve, M.(2009). *Handleiding van de Droomvogelserie*. Magie Carlijn
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes Praktijkonderzoek*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- Janssen-Vos, F. (2006). *Spel en ontwikkeling Spelen en leren in de onderbouw*. Assen: van Gorcum.
- Miller, E., & Almon, J. (2009). *Crisis in the Kindergarten Why Children Need to Play in School*. Maryland: Alliance for Childhood.
- Oenema- Mostert, I. (2012). *De opdracht voor het onderwijs aan jonge kinderen. Een dynamische visie op ontwikkeling* (pp. 1-24). Leeuwarden: Stenden hogeschool.
- Oers, B. v., & Janssen-Vos, F. (2000). *Visies op het onderwijs aan jonge kinderen*. Assen: van Gorcum.
- Onderwijsraad. (2010). *Naar een nieuwe kleuterperiode in de basisschool*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Valck, M. d. (2012). Speelgoed en jonge kinderen. In H. v. Bakel, R. d. Groot, & J. v. Ploeg, *Van klein tot groot de ontwikkeling van het jonge kind* (pp. 101-112). Antwerpen/ apeldoorn: Garant.
- Vos, E., Dekkers, P., & Reehorst, E. (2003). *Verhalend ontwerpen in praktijk*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Wood, E., & Attfield, j. (2005). *Play, Learning and the Early Childhood Curriculum*. London: SAGE .

Artikelen

- Bakker, J. (2002). Jean Piaget De ontwikkeling van de intelligentie. *HJK*, 312-315.
- Beets- Kessens, A. (2013). Investeren in spel en spelen. *HJK*, 4-7.
- Berkhout, L. (2013). Spelen is gezond! *HJK*, 22-25.

- Bodrova, E. (2008). Make-believe play versus academic skills: a Vygotskian approach to today's dilemma of early childhood education. *European Early Childhood Educational Research Journal* 16, 357-369.
- Brouwers, H. (2011). Wat heeft die methode wat ik niet heb? *pedagogiek in praktijk*, 22-25.
- Deterd Oude Weme, G., & Tuijl, C. v. (2012). De ontwikkeling van zelfregulatie. *HJK*, 4-7.
- Galama-Koolen, H. (2008). Een rijke dag voor kleuters. *De wereld van het jonge kind*, 194-197.
- Galema-Koolen, H. (2008). Hoe kleuters leren. *HJK*, 135-138.
- Goorhuis-Brouwer, S. (2011). Spelend leren en lerend spelen. *HJK*, 29-31.
- Goorhuis-Brouwer, S. (2012, april 21). Lekker rooketje spelen. *Friesch Dagblad*.
- Heijden, A. v. (2011). Spel of schoolse vaardigheden? *HJK*, 28-31.
- Jacobsen, L. (2008). Children's Lack of Playtime Seen as Troubling Health School Issue. *Education Week*.
- Janssen-Vos, F. (2010). De kleuterjuf in het spel. *Kleuters & ik*, 12-13.
- Koerhuis, I., & Kamp, M. o. (2012). Werken met een methode. *HJK*, 8-10.
- Kreulen, E. (2003, september 9). Leren begint in de wieg. *Trouw*.
- Meijer, W. (2006). Kleuterjuf exit, de methode meester? *HJK*, 271-274.
- Naaijken, E. (2012). Lectoraten richten zich op praktijkvragen. *HJK*, 4-7.
- Raijmakers, M., & Aalsvoort, G. v. (2011). Uitkomsten van een onderzoek naar kennis en vaardigheden gelet op spel bij leerkrachten, intern begeleiders en directeurs. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 299-311.
- Spelende kinderen moet je niet storen. (2012, juli 9). *Friesch Dagblad*.

Digitale bronnen

- Berkhout, L. (2012, juni 28). *umcg.nl*. Opgehaald van umcg.nl.
- Boekel, R. v. (2013, januari 9). Het curriculum van de PABO/ Stenden Hogeschool . Leeuwarden, Fryslân, Nederland.
- Cito.nl*. (2012, december 6). Opgehaald van cito.nl.
- De Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters*. (2012, december). Opgehaald van Hogeschool Zuyd/Pabo Heerlen.
- Evegroen, R. (2012, december 6). *Kaleidoscoop samenvatting*. Opgehaald van www.nji.nl.

Goorhuis-Brouwer, S. (2012, november 16). *Waarom, Hoe, Wanneer. Opbrengstgerichte of pedagogisch-didactische aandacht voor het jonge kind*. Leeuwarden, Fryslan, Nederland: Stenden Hogeschool.

Kleuteronderwijs, W. e. (2013, mei 28). *Klankbordbijeenkomst Kleuteronderwijs*. Opgehaald van <http://wegwijs.in/kleuteronderwijs/2013/04/17/klankbordbijeenkomst-kleuteronderwijs/>.

Stolwijk, D. (2013, mei 21). *Schatkist en Uk & Puk • VVE brochure*. Opgehaald van zwijzen.nl.

Werk-/ Steungroep Kleuteronderwijs. (2013, juni 5).
<http://wegwijs.in/kleuteronderwijs/category/zwartboek/>. Opgehaald van
<http://wegwijs.in/kleuteronderwijs>.

[www. onderwijsinspectie.nl](http://www.onderwijsinspectie.nl). (2013, mei 29). Opgehaald van
<http://www.onderwijsinspectie.nl/organisatie/Missie>.

www.sienekegoorhuis.nl. (2013, februari 26). Opgehaald van www.sienekegoorhuis.nl.

Bijlagen

Bijlage 1: Transcriptie van het interview met Prof. dr. Goorhuis- Brouwer

Topic 1: De afname van vrije spelmomenten, in Amerika, ook bij ons? Wat is de waarde van vrij spel boven geleid spel?

1. In uw artikel : Lekker rooketje spelen (Goorhuis-Brouwer, 2012) zegt u dat we in Nederland in navolging van de VS steeds minder tijd besteden aan spelen bij kleuters. Waarop baseert u die uitspraak? Is daar onderzoek naar gedaan?

Mevrouw Goorhuis: Deze uitspraak is gebaseerd op een aanname die gedaan is in het onderzoek van Louise Berkhout. Uit dit onderzoek komt naar voren dat er op met name Vrije Scholen en Protestants Christelijke scholen niet zo veel mis is met de speeltijd. De situatie rond speeltijd in bijvoorbeeld scholen die werken met Piramide is niet onderzocht. Mevrouw Goorhuis raadt aan om Piramide scholen in dit onderzoek op te nemen.

2. Spelende kinderen moet je niet storen staat er boven het artikel in het FD over het onderzoek van Louise Berkhout wat u begeleidde (spelende kinderen moet je niet storen, 2012). Wat is volgens u de meerwaarde van vrij spel boven het geleide spel wat bij het ontwikkelingsgerichte onderwijs een belangrijke plaats inneemt?

Mevrouw Goorhuis: Wanneer de volwassene zich te veel met het spel van kinderen bemoeit breng je er dingen in die niet bij het denkniveau van kinderen passen, dit is een kwalijke zaak. Het denken van kinderen ontwikkelt zich vanzelf in het spel. Ideeën kun je inbrengen als je ziet dat kinderen vastlopen in hun spel. Met te veel spelinterventies onderschat je het zelf ontwikkelend vermogen van kinderen schromelijk. Grijp bij spel alleen in wanneer het gevaarlijk wordt of uit de hand loopt.

3. In uw publicaties wordt het belang van spelen in de groepen 1 en 2 erg duidelijk. Wat zijn volgens u de belangrijkste redenen voor het afnemen van de speeltijd in kleutergroepen?

Mevrouw Goorhuis: De afname van vrij spel komt door de invoering van geïntegreerde kleutermethodes en VVE programma's. Het spelen maakt plaats voor het spelend leren. Daar maak ik me ernstige zorgen over. Spelend leren is echt van een andere orde dan vrij spel. De oudere kleuterleerkrachten met een KLOS opleiding krijgen steeds minder ruimte om te doen wat ze willen doen. Het onderwijs aan jonge kinderen moet kind gecentreerd zijn en niet opbrengstgericht. Dat is een wezenlijk ander uitgangspunt.

4. Wat zijn volgens u de gevolgen van te weinig speeltijd in de groepen 1 en 2?

Mevrouw Goorhuis: Kinderen komen onder druk te staan, ze voelen zich niet vrij. Vooral jongens zullen hierdoor druk gedrag vertonen. Of ze trekken zich terug uit de communicatie en luisteren niet meer naar wat er gezegd wordt. Ze gaan als het ware "op slot" en trekken hun eigen plan. Vooral jongens hebben een grote behoefte om buiten te spelen. Daar moet je aan tegemoet komen. Wanneer er op cognitief gebied te veel van kinderen in groep één en twee gevraagd wordt zullen ze gaan onderpresteren wat faalangst tot gevolg kan hebben.

Dit heeft grote gevolgen voor de hele schoolloopbaan. Vooral de zwakker presterende kinderen krijgen hier last van.

Topic 2: de frequentie van de vrije spelmomenten.

5. Hoeveel momenten voor vrij spel zouden kleuters volgens u moeten hebben gedurende een schooldag van vijf en een half uur? Waarop baseert u dit advies?

Mevrouw Goorhuis: In groep één zou alle speelwerktijd en tijd voor beweging uit spelen moeten bestaan. In groep twee kun je wat meer tijd besteden aan het werken aan een taak. Er moet een goede variatie aangebracht worden tussen buiten spelen en binnen spelen. Kleutergymnastiek moet een belangrijke plaats innemen in het programma, dat is meer een vorm van geleid spel. Ook in de speelzaal kunnen vrije spelsituaties gecreëerd worden waarbij rollenspel ontstaat. Drie spelmomenten is aan te raden, deze spelmomenten kunnen optimaal benut worden. Dat moet je niet opknippen. Laat het spel gebeuren zonder te veel versnippering. De spelmomenten op de middag zijn in het onderzoek van Berkhout niet voldoende onderzocht. Mevrouw Goorhuis raadt aan om hier extra goed naar te kijken in dit onderzoek.

Topic 3: de duur van de vrije spelmomenten

6. Hoe lang zouden die vrije spelmomenten minimaal moeten duren om tot kwalitatief goed spel te komen?

Mevrouw Goorhuis: De drie spelmomenten die je hebt per dag kunnen volledig benut worden. Dertig tot vijf en veertig minuten is aan te raden.

7. Wat verstaat u onder kwalitatief goed spel?

Mevrouw Goorhuis: Voor een omschrijving van kwalitatief goed spel verwijst mevrouw Goorhuis naar het onderzoeksrapport van Louise Berkhout.

8. U pleit voor meer spel en minder werken aan schoolse vaardigheden in groep 1 en 2. Op wat voor manier zouden scholen moeten omgaan met kinderen die bij de start van groep 3 nog niet toe zijn aan formeel leren?

Mevrouw Goorhuis: Zet deze kinderen niet onder druk, laat ze zo mogelijk nog een jaar in de kleutergroep. Ik pleit ervoor om alle herfstkinderen niet bij voorbaat al door te laten stromen naar groep drie. Geef kinderen de tijd om zich te ontwikkelen in hun eigen tempo.

9. Wat is volgens u de rol die spel zou moeten spelen in groep 3?

Mevrouw Goorhuis: Spelen is voor alle kinderen in de basisschoolleeftijd van belang maar ik denk niet dat je speeltijd kunt inpassen in het lesprogramma. Er is gewoon geen tijd voor buiten de pauze momenten om. In de naschoolse opvang moet daarom veel gespeeld worden! Als scholen mogelijkheden creëren voor spelmomenten in groep drie kan ik dat alleen maar toejuichen.

Aanvullende informatie: Leer OLB studenten hoe ze met jonge kinderen moeten werken, geef ze een goede basis en leer ze de waarde van spel.

Bijlage 2: Transcriptie van het interview met Dr. Berkhout

Topic 1: de duur en frequentie van vrije spelmomenten in groep 1 en 2

1. In uw artikel en in uw onderzoeksrapport wordt niet gesproken over een gewenste hoeveelheid vrije spelmomenten voor kleuters per schooldag. Kunt u aangeven hoe veel vrije spelmomenten per dag gewenst zijn voor kinderen in groep 1 en 2 om motorische, emotionele, sociale en cognitieve competenties voldoende te kunnen oefenen?

Mevrouw Berkhout: Dit hangt met het onderwijsconcept samen en kan per school verschillen. Onderzoeksscholen in mijn onderzoek hadden vrije keuze tijd en buitenspelen zowel 's ochtends als 's middags. Dus vier momenten per dag .

2. In uw artikel in HJK van februari (Berkhout, 2013) is te lezen dat fantasiespel een piek bereikt na 35 minuten. Is de aanname juist dat een vrij spelmoment daarom minimaal 45 minuten zou moeten duren?

Mevrouw Berkhout: 45 minuten is het minimum - zowel 's ochtends als 's middags is mijn advies. Maar de middag ziet er vaak anders uit en het hangt natuurlijk ook samen met de tijd die kinderen buiten spelen. Dus daarom is het heel zinnig als je onderzoekt hoeveel tijd kinderen 's middags vrij spelen op school. Bij onze onderzoeksscholen was dat 30 tot 45 minuten.

Topic 2: de waarde van vrij spel in groep 1 en 2

3. Wat is de meerwaarde van vrij spel op school boven het spel wat thuis gespeeld wordt door kinderen van vier tot zes jaar?

Mevrouw Berkhout: Op school zijn vooral meer andere kinderen om mee samen te spelen en meer materialen aanwezig. Ook het voorbeeld en de stimulans van de leerkracht en een rijke speelomgeving zijn van belang.

4. Wat is volgens u de meerwaarde van vrij spel boven het geleide spel wat bij het ontwikkelingsgerichte onderwijs een belangrijke plaats inneemt?

Mevrouw Berkhout: Eigen keuze en interesse van het kind maakt dat het kind op zijn eigen wijze leert. Dit kan een meerwaarde zijn, maar voor sommige kinderen kan geleid spel een hulp zijn. Vooral kinderen die zelf moeilijk tot spelen komen hebben hier baat bij.

Topic 3: Versnippering en vergelijken opleiding en gebruikte methode.

5. De enquête uitkomsten van dit onderzoek laat een versnippering van de vrije spelmomenten over de schooldag zien. Bent u dit ook tegengekomen in uw onderzoek? Wat zou de reden kunnen zijn?

Mevrouw Berkhout: Dit hangt ook met definitie van vrije spelmomenten samen. Even spelen na een verplichte activiteit bijvoorbeeld of echte keuze tijd maakt wel degelijk verschil.

6. In dit onderzoek wordt gekeken of er een verband is tussen de gevolgde opleiding van de leerkracht en de hoeveelheid speeltijd die ze beschikbaar stellen aan de kinderen. Heeft u duidelijke verschillen kunnen merken tussen leerkrachten met KLOS en leerkrachten met een PABO opleiding?

Mevrouw Berkhout: We hebben de verschillen niet onderzocht, maar de meeste leerkrachten in ons onderzoek hadden een KLOS achtergrond. Zij vinden spelen belangrijk.

7. In dit onderzoek wordt gekeken of er een verband is tussen de hoeveelheid tijd die leerkrachten beschikbaar stellen voor vrij spel en het feit of ze wel of geen geïntegreerde kleutermethode of VVE programma gebruiken. Kunt u aangeven of u tijdens uw onderzoek hier iets van gemerkt heeft?

Mevrouw Berkhout: Dat hebben we niet onderzocht, daar kan ik dus niks over zeggen.

8. Wat zijn volgens u de gevolgen van te weinig speeltijd in de groepen 1 en 2?

Mevrouw Berkhout:

- Dat kinderen niet meer weten hoe ze zichzelf kunnen vermaken
- Dat het sociaal-emotionele tekort gaat komen. Dit hangt ook samen met toenemende druk op het leveren van prestaties.
- Dat het zelfvertrouwen afneemt.
- Dat er veel te weinig bewogen wordt.
- dat de vanzelfsprekende omgang met andere kinderen tekort komt met als gevolg dat de sociale empathie en cognitieve vaardigheden onvoldoende tot ontwikkeling komen.
- dat kinderen weerstand tegen het schoolse leren gaan ontwikkelen.

Bijlage 3: Enquête onder collega leerkrachten van groep 1 en 2

Beste collega's

Mijn naam is Bernarda Wijnia, ik volg de master SEN opleiding "onderwijs en zorg aan het jonge kind" aan de Stenden Hogeschool in Leeuwarden. Deze enquête is onderdeel van het afstudeer onderzoek wat ik verricht naar speeltijd in de groepen 1 en 2 van de basisschool. Aanleiding voor dit onderzoek is dat er zorg is over het aantal vrije spelmomenten in groep 1 en 2. In Amerika verdwijnen bijvoorbeeld de blokken uit het (les)lokaal en daarvoor in de plaats komt een methode/programma/ materiaal waar vooral de schoolse vaardigheden centraal staan.

Het doel van deze enquête is om in kaart te brengen hoe veel tijd kinderen in groep 1 en 2 krijgen voor vrij spel en hoe tevreden leerkrachten zijn met die speeltijd.

Wat verstaan we onder vrij spel?: Het door de kinderen **zelf gekozen spel** in de klas, de speelzaal en buiten.

- Het spel in de huishoek en de bouwhoek
- constructiespel
- fijn motorisch spel zoals sorteren en kralen rijgen.
- spel met zand en water
- taalspel bijv. in de poppenkast
- vrij spel in de speelzaal
- vrij spel buiten met verschillende materialen.

Het werken met ontwikkelingsmateriaal zoals puzzels waarbij de volgorde van handelingen al helemaal vastligt wordt niet tot vrij spel gerekend.

Wilt u de gegevens invullen van:

- De tijd die het lesrooster aangeeft voor vrije spelmomenten in tabel 1
- Gedurende twee dagdelen, een ochtend en een middag voor één kind in tabel 2 noteren hoe lang het kind komt tot vrij spel. Het opruimen wordt als onderdeel van de speeltijd gezien en kan dus worden meegerekend bij de speeltijd.

Uw gegevens zullen anoniem verwerkt worden. De resultaten van het onderzoek zullen in een nieuwsbrief van het lectoraat van Early Childhood (Stenden) worden bekend gemaakt.

Algemene gegevens:

- Aantal leerlingen van de school: _____
- Aantal leerlingen in de groep: _____
- De groep is een groep: O. 1 O. 2 O. combinatie 1/2 O. combinatie 1/2/3
- Jaren werkzaam in het onderwijs aan de groepen 1 en 2. _____
- Leeftijd: _____
- Gevolgde opleiding voor leerkracht _____ jaar van afstuderen _____
- Kleutermethode/ VVE programma waarmee gewerkt wordt: _____
- gebruikt u een observatie instrument voor spel? ja/ nee Zo ja, welke? _____

tabel 1. Beschikbare tijd voor vrij spel volgens het rooster

	0-15 min.	15-30 min.	30-45 min.	Langer dan 45 min.
ochtend				
Inloop				
Speeltijd na een verplichte opdracht				
Buitenspel of vrij spel in de speelzaal.				
Vrij kiezen				
middag				
inloop				
Speeltijd na een verplichte				

opdracht				
Buitenspel of vrij spel in de speelzaal.				
Vrij kiezen				

spelduur volgens observatie

	0-15 min.	15-30 min.	30-45 min.	Langer dan 45 min.
ochtend				
inloop				
Speeltijd na een verplichte opdracht				
Buitenspel of vrij spel in de speelzaal.				
Vrij kiezen				
middag				
inloop				
Speeltijd na een verplichte opdracht				
Buitenspel of vrij spel in de speelzaal.				
Vrij kiezen				

Vragen bij de tabel

1. Vindt u dat er voldoende momenten zijn voor vrij spel voor de kinderen in uw groep om zich optimaal te ontwikkelen? onvoldoende/ voldoende/ goed
2. Vindt u dat de vrije spelmomenten lang genoeg duren?
onvoldoende/voldoende/goed
3. Voelt u zich vrij genoeg om het dagprogramma naar eigen inzicht in te delen?
onvoldoende/voldoende/goed.
4. Indien u een VVE programma of een geïntegreerde kleutermethode gebruikt. Kunt u vrije spelmomenten goed combineren met de activiteiten uit de methode/ VVE programma? onvoldoende/voldoende/goed
5. In hoeverre neemt vrij spel een plaats in in uw beredeneerd aanbod.
onvoldoende/voldoende/goed

Geef uw mening over de volgende uitspraken

6. In Amerika neemt het aantal vrije spelmomenten drastisch af. In 60% van de Kindergartens in New York spelen kinderen slechts een half uur of korter per dag. In mijn praktijk is deze tendens ook merkbaar.
eens/ oneens
7. Geleid spel heeft een hogere ontwikkelingswaarde dan vrij spel
eens/ oneens
8. Uit angst voor leerachterstanden is er een voortdurende druk van bovenaf, hierdoor komen de vrije spelmomenten in het gedrang.

Eens/ oneens
9. Een half uur spelen, binnen of buiten is voldoende voor het kind om tot exploratief spel te komen.

eens/ oneens
10. In mijn groep heb ik absoluut geen tijd voor vrij spel

eens/ oneens
11. Door de vrije spelmomenten komt opbrengstgericht leren te weinig aan bod

eens/ oneens
12. Langer dan een half uur vrij spel bezorgt de leerkracht een schuldgevoel.

eens/ oneens

13. De ontwikkelingswaarde van spel wordt onvoldoende erkend door leidinggevenden en inspectie

eens/ oneens

14. Ik kan de wijze waarop ik het programma indeel voldoende verantwoorden

eens/ oneens

15. Laat kleuters toch spelen dan komt het met de ontwikkeling wel goed

eens/ oneens

16. De kinderen van tegenwoordig kunnen niet meer spelen.

eens/ oneens

17. Indien u niet tevreden bent over het aanbod van vrije spel momenten, kunt u aangeven waardoor dat komt?

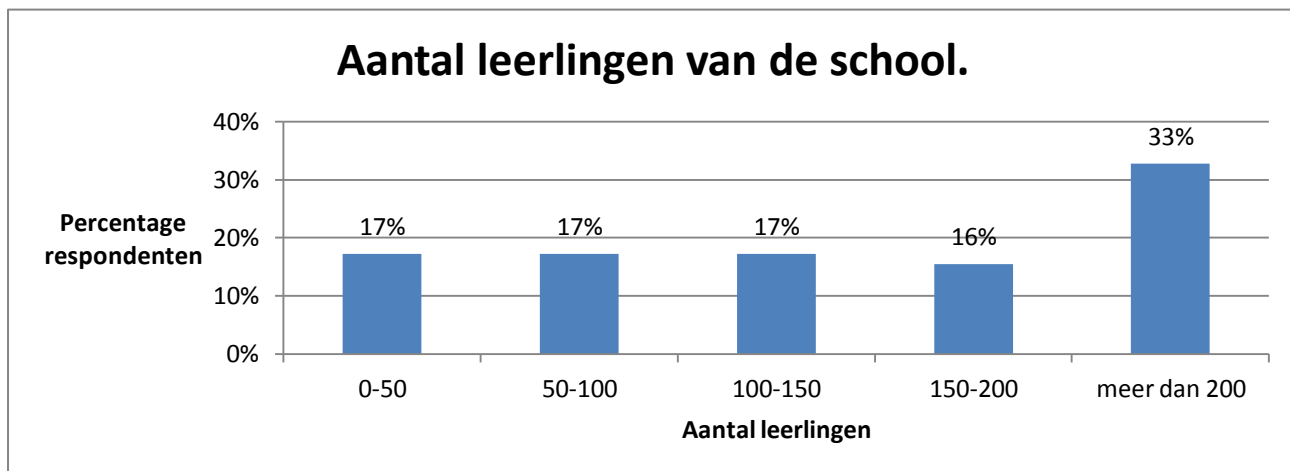
-
18. Wat zijn uw wensen omtrent de hoeveelheid, de duur en de invulling van vrije spelmomenten?
-

Hartelijk bedankt voor uw medewerking aan dit onderzoek.

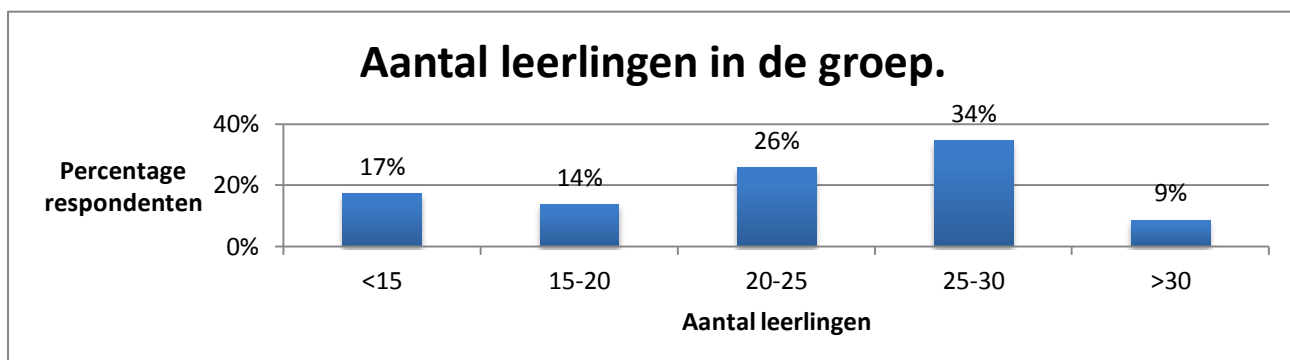
3.1 Data enquête onder leerkrachten

3.1.1. Demografische gegevens van de respondenten

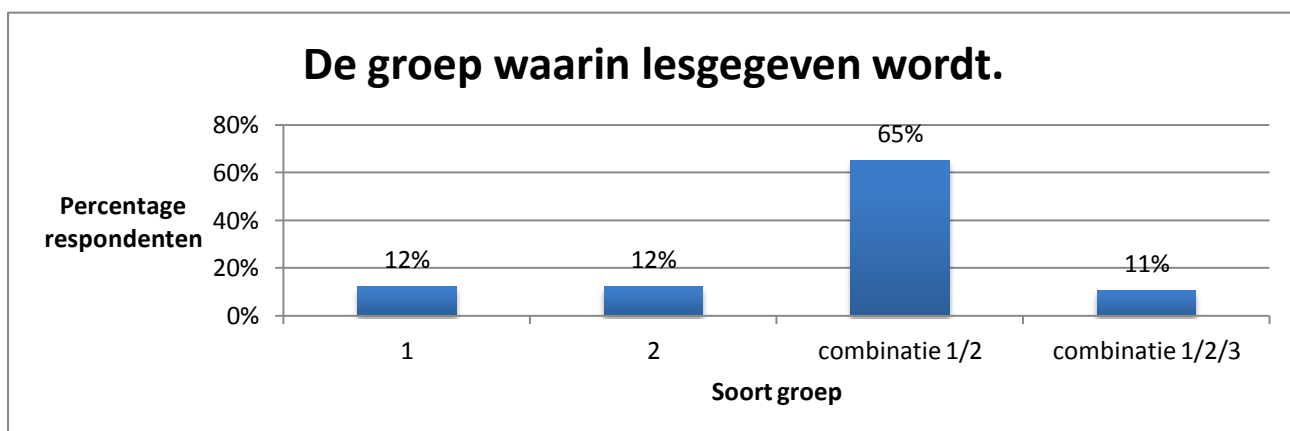
Respons = 48% van de onderzoeksgroep bestaande uit 120 leerkrachten van de groepen 1 en 2 van basisscholen.

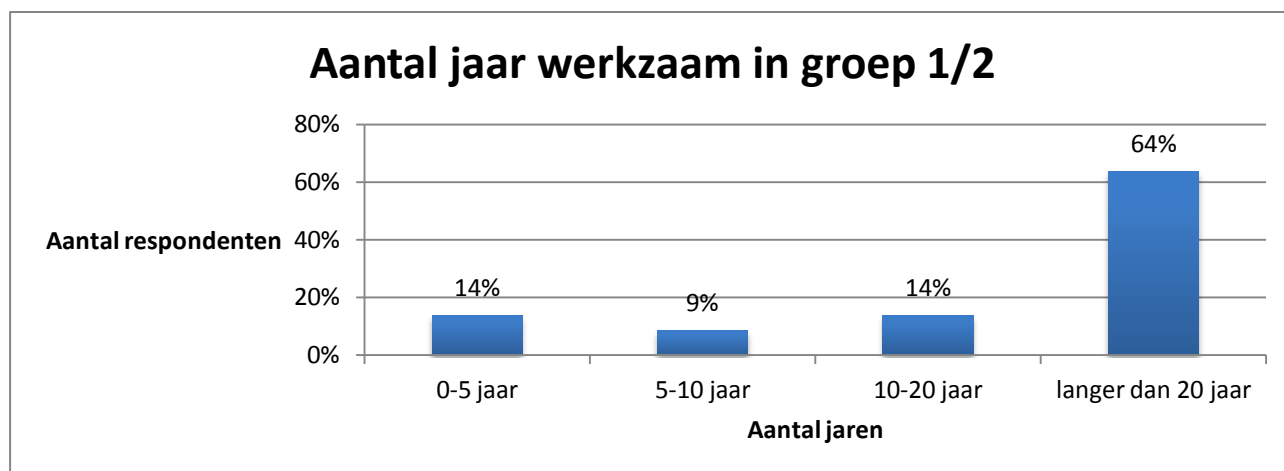
tabel 6: aantal leerlingen van de school

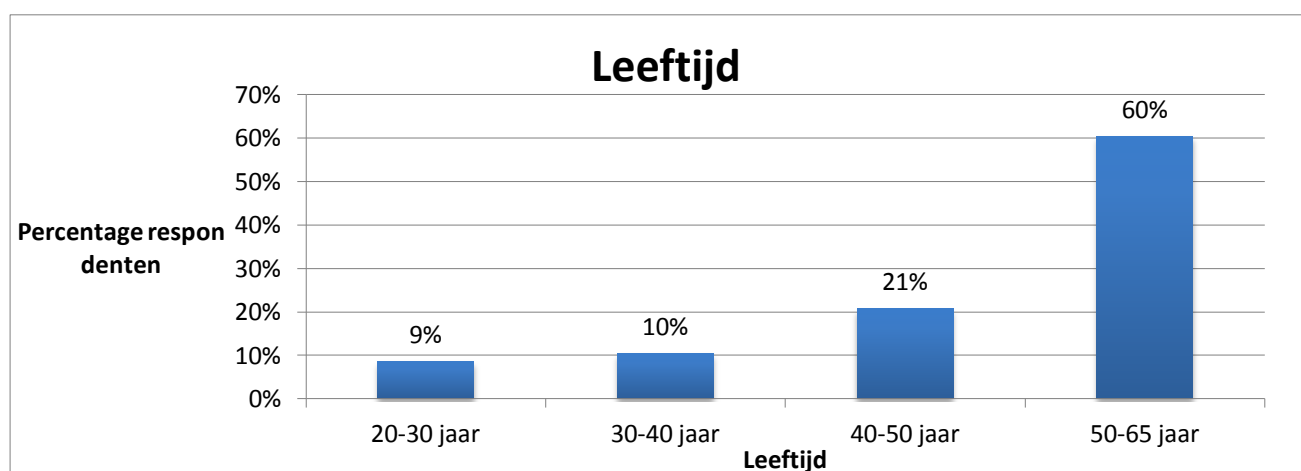
tabel 7: Aantal leerlingen in de groep

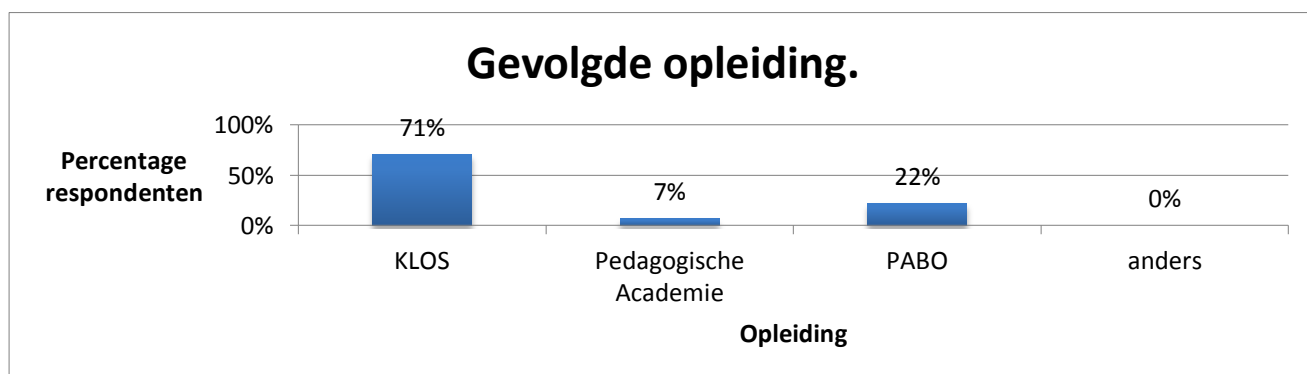
tabel 8: De groep waarin lesgegeven wordt.

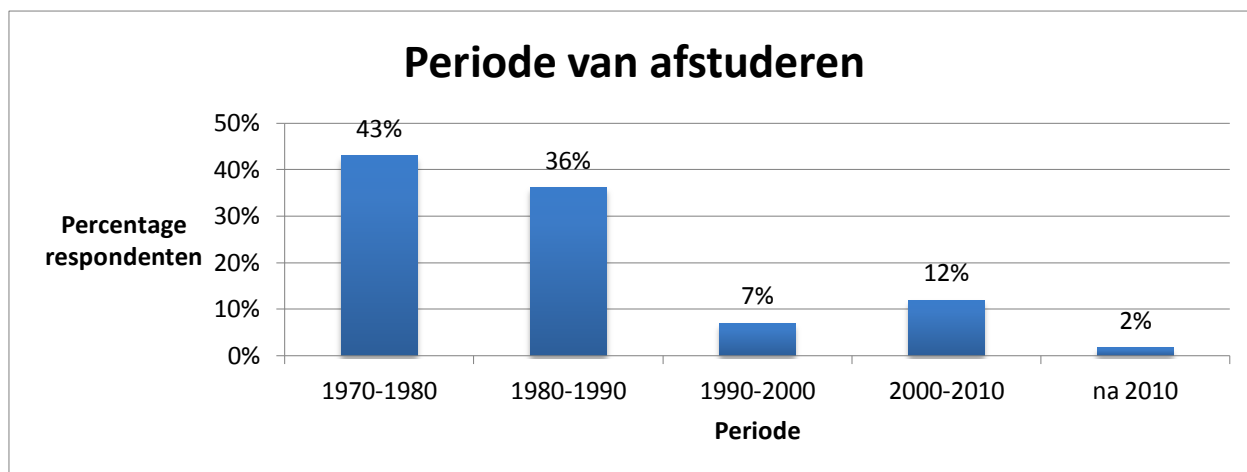
tabel 9: aantal jaar werkzaam in groep 1/2

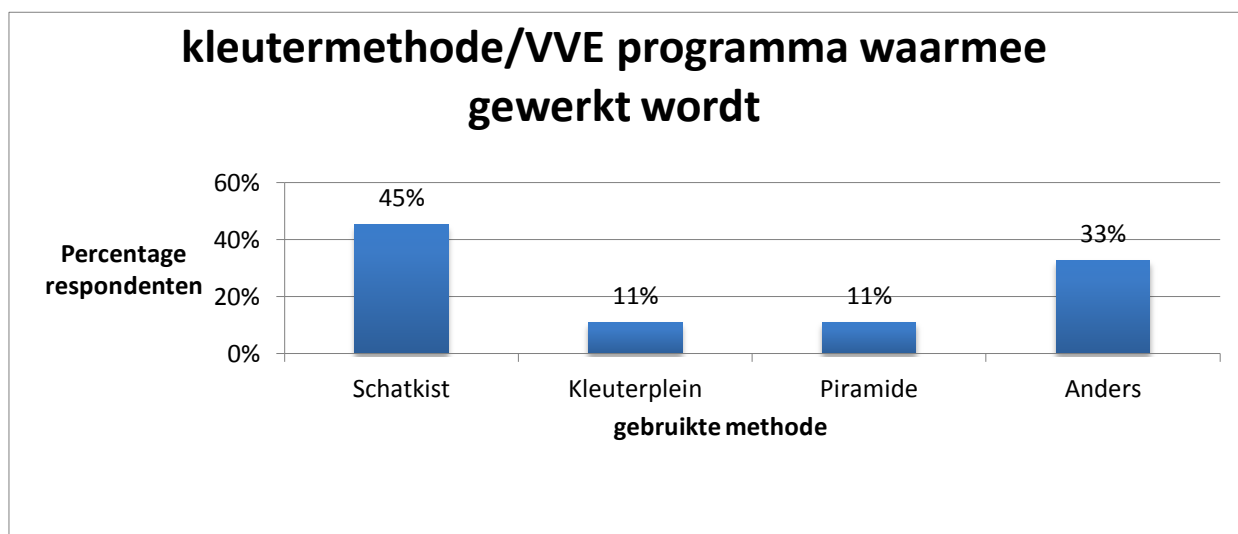
tabel 10: leeftijd van de respondenten.

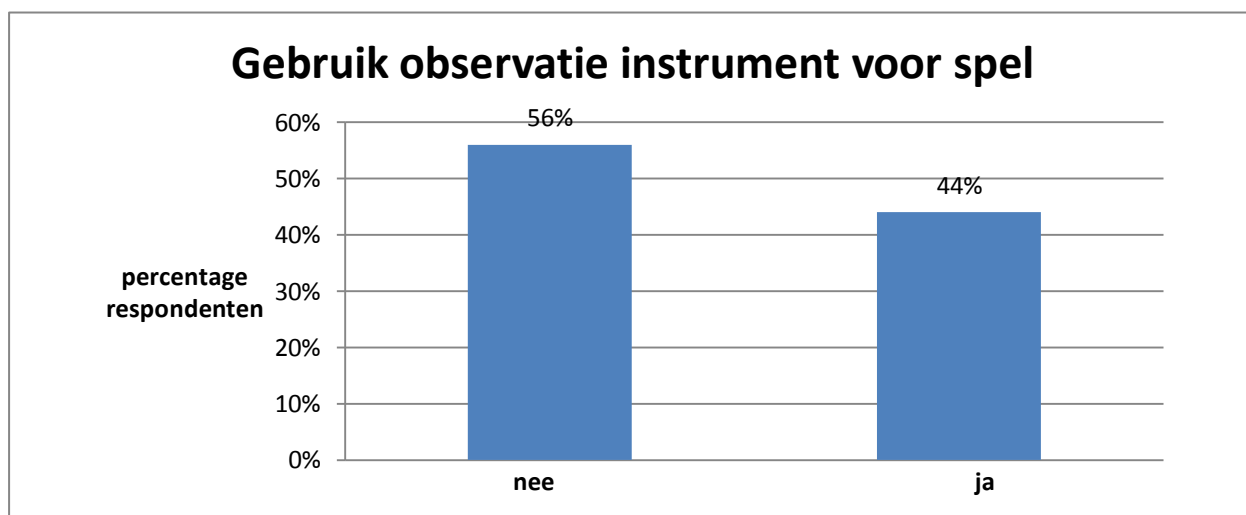
tabel 11: gevolgde opleiding van de respondenten

tabel 12: periode van afstuderen

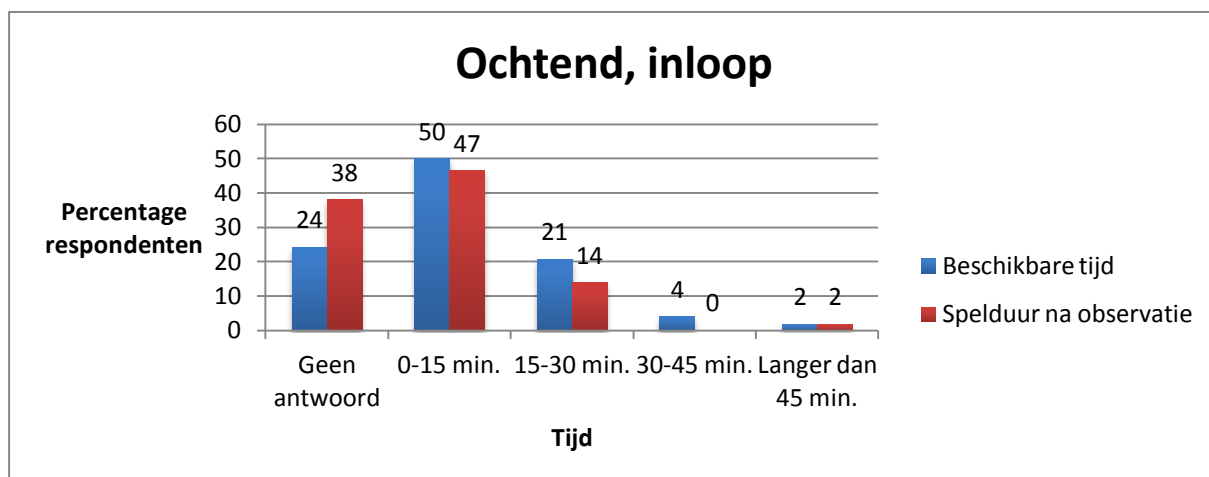

tabel 13: Kleutermethode/ VVE programma . Bij de kolom anders wordt overwegend een eigen beschreven beredeneerd aanbod gebruikt

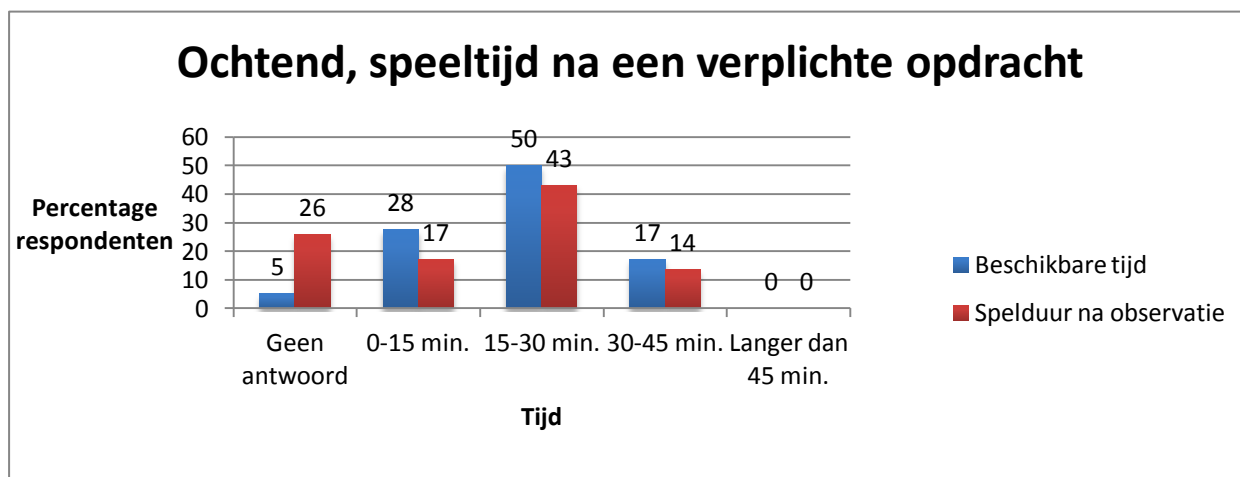

tabel 14: Gebruik observatie instrument voor spel

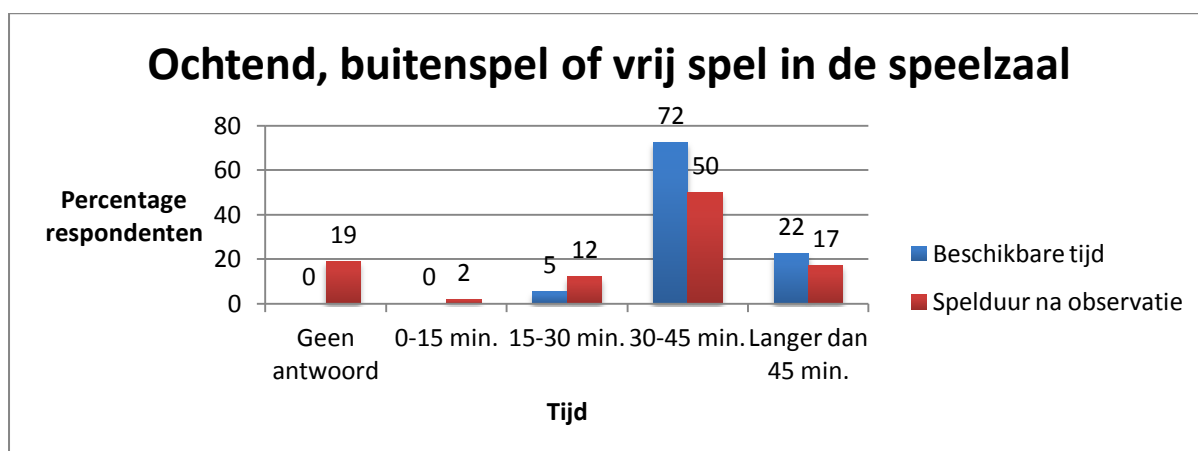
3.1.2. Beschikbare speeltijd volgens het rooster en speluur na observatie

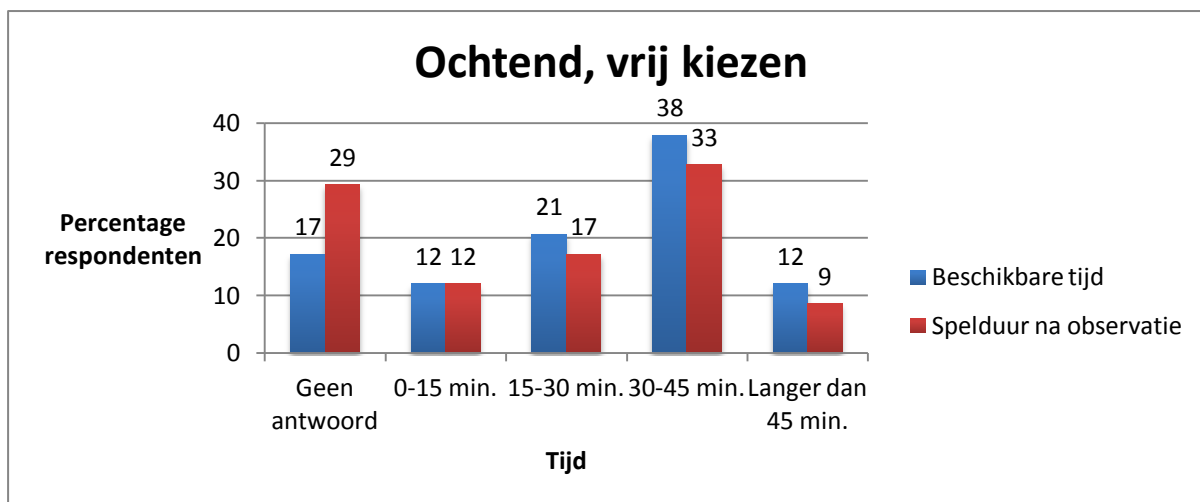
tabel 15: beschikbare tijd en speluur na observatie ochtend, inloop

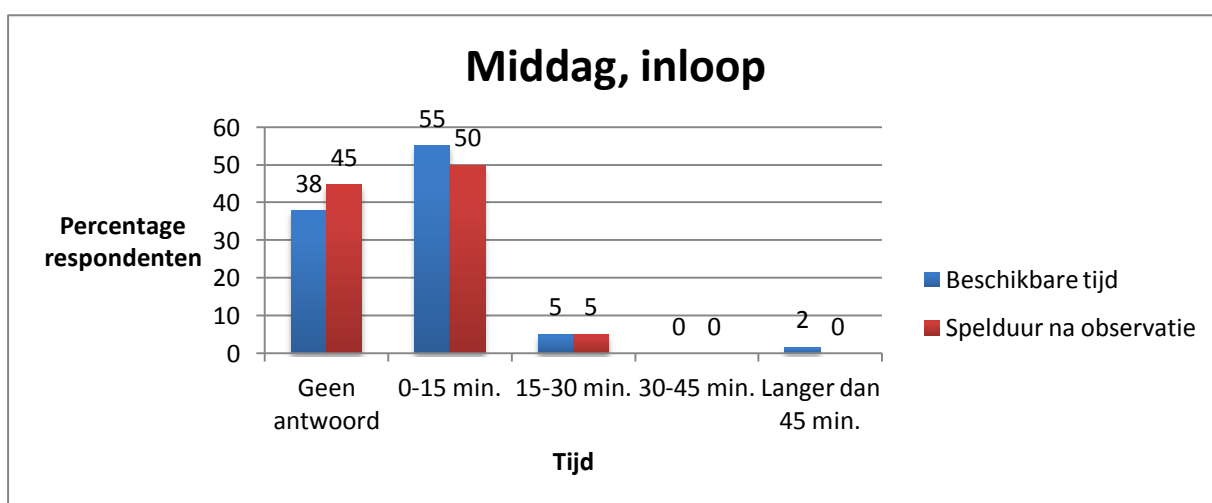
tabel 16: beschikbare tijd en speluur na observatie ochtend, na een verplichte opdracht

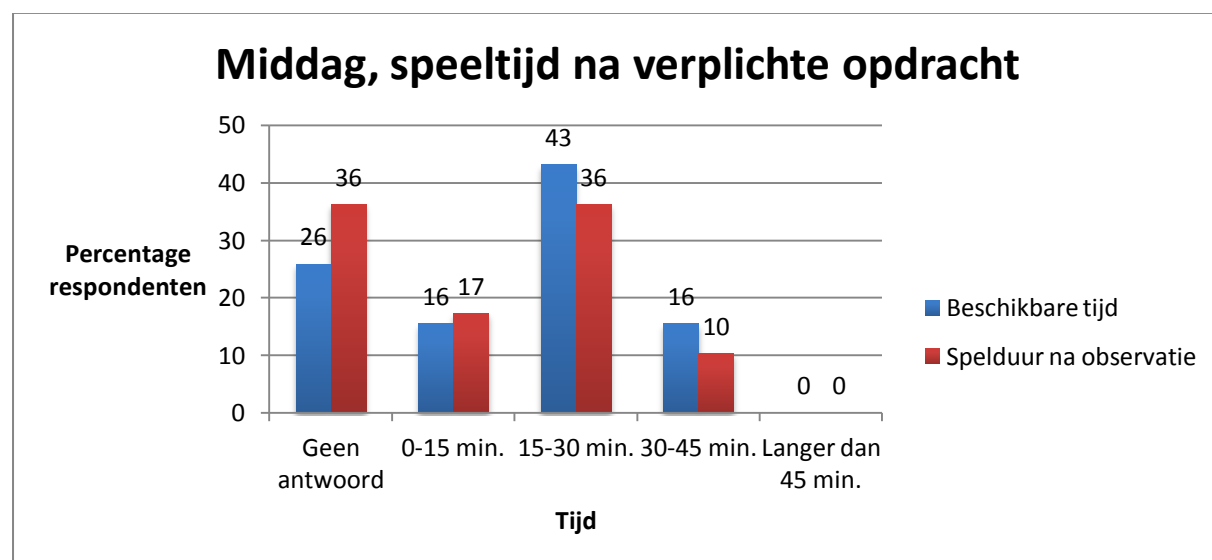
tabel 17: beschikbare tijd en speluur na observatie ochtend, buitenspel of vrij spel in de speelzaal

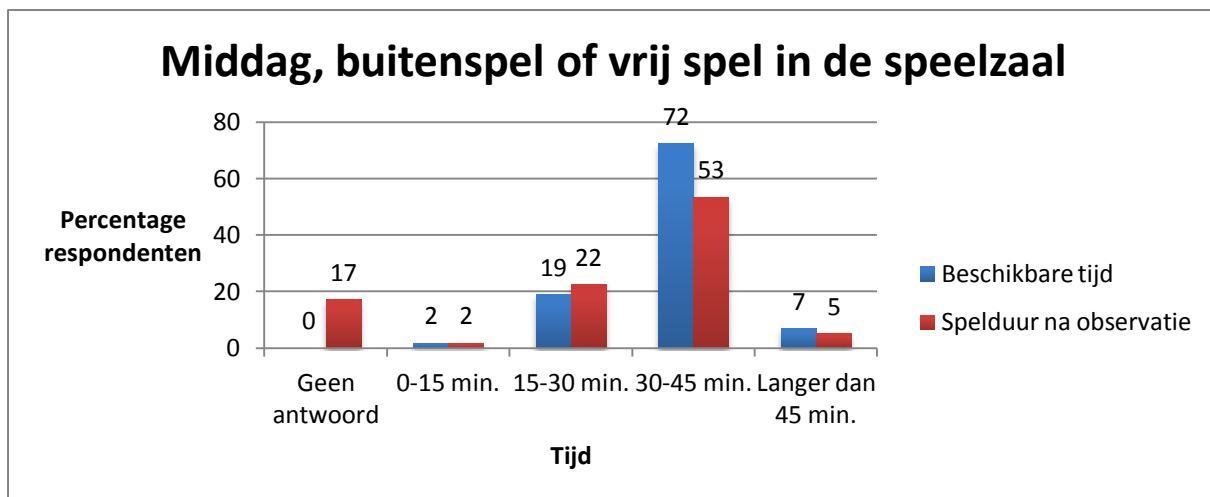
tabel 18: beschikbare tijd en spelduur na observatie ochtend, vrij kiezen

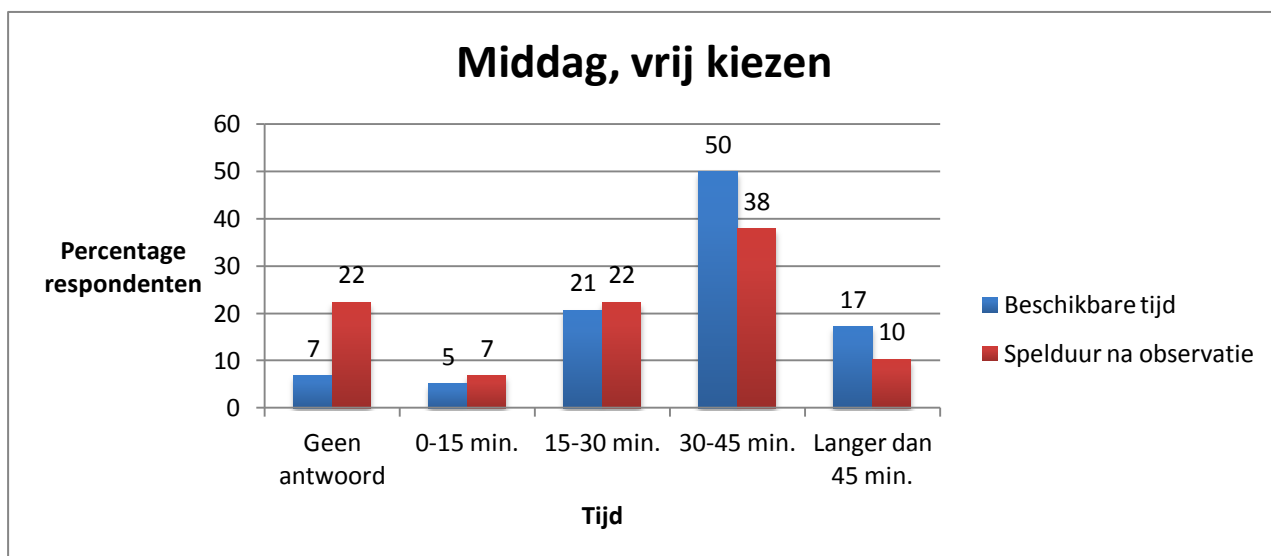
tabel 19: beschikbare tijd en spelduur na observatie middag, inloop

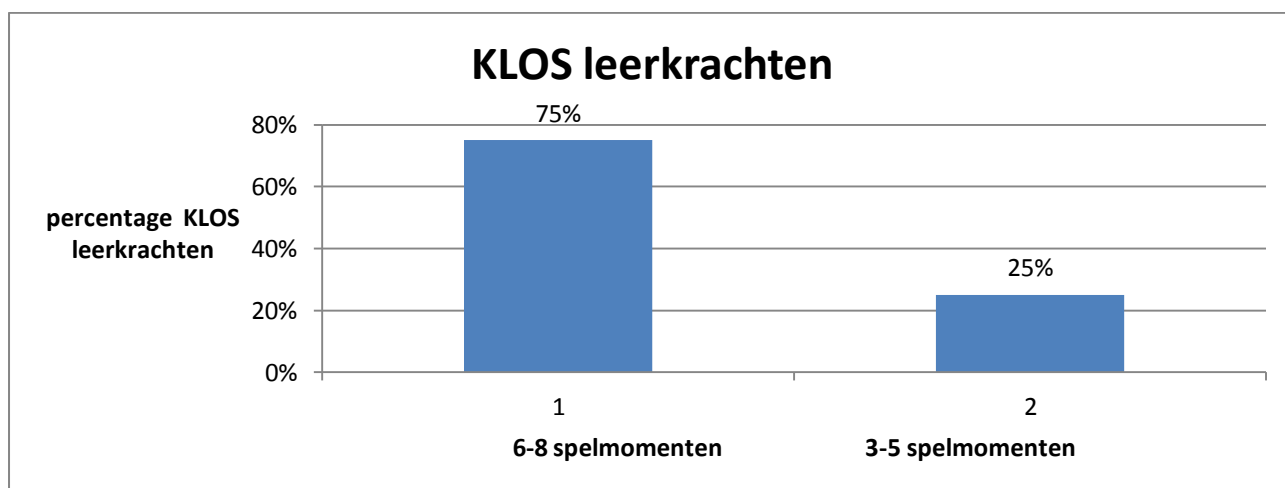
tabel 20: beschikbare tijd en spelduur na observatie middag, na een verplichte opdracht.

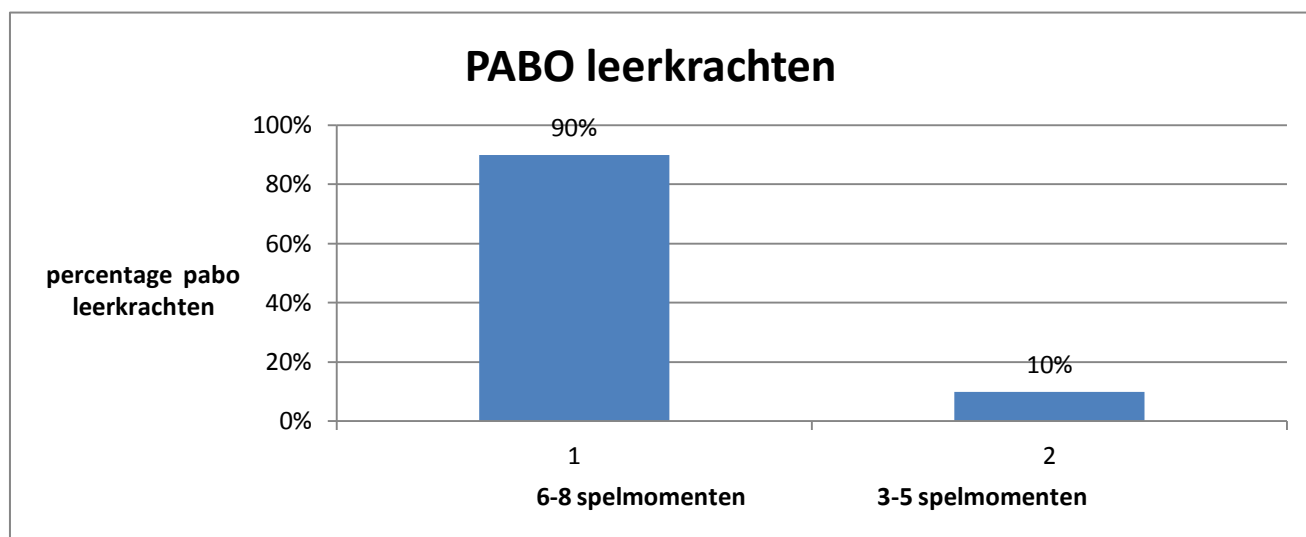
tabel 21: beschikbare tijd en spelduur na observatie middag , buitenspel of vrij spel in de speelzaal

tabel 22: beschikbare tijd en spelduur na observatie middag , vrij kiezen.

tabel 23: aantal spelmomenten KLOS leerkrachten

tabel 24: aantal spelmomenten PABO leerkrachten

3.1.3 Vragen bij de tabellen

1. Vindt u dat er voldoende momenten zijn voor vrij spel voor de kinderen in uw groep om zich optimaal te ontwikkelen?

onvoldoende 9% voldoende 53% goed 38%

2. Vindt u dat de vrije spelmomenten lang genoeg duren?

onvoldoende 14% voldoende 54% goed 32%

3. Voelt u zich vrij genoeg om het dagprogramma naar eigen inzicht in te delen?

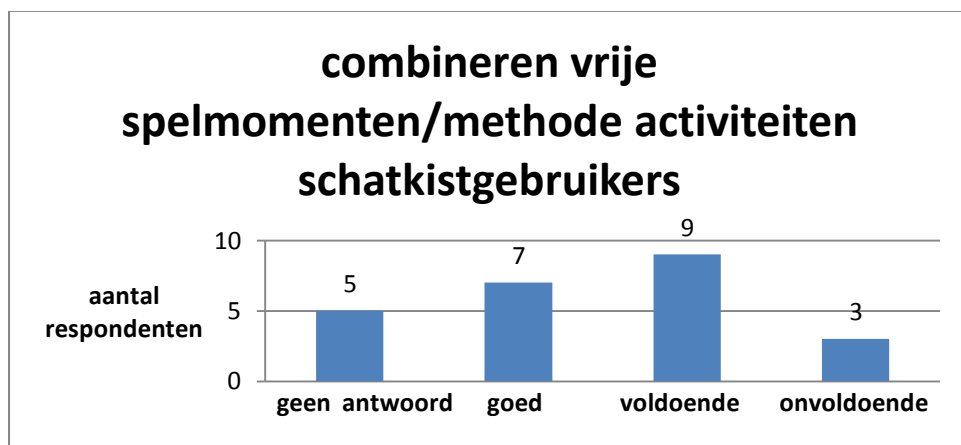
onvoldoende 16% voldoende 53% goed 31%

4. Indien u een VVE programma of een geïntegreerde kleutermethode gebruikt. Kunt u vrije spelmomenten goed combineren met de activiteiten uit de methode/ VVE programma?

onvoldoende 17% voldoende 53% goed 30%

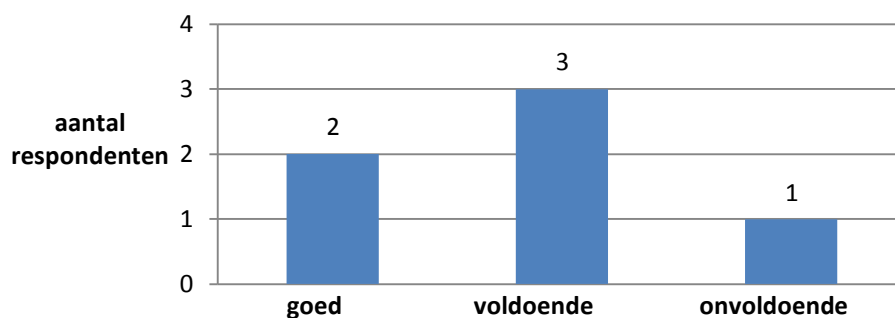
5. In hoeverre neemt vrij spel een plaats in in uw beredeneerd aanbod.

onvoldoende 14% voldoende 59% goed 27%

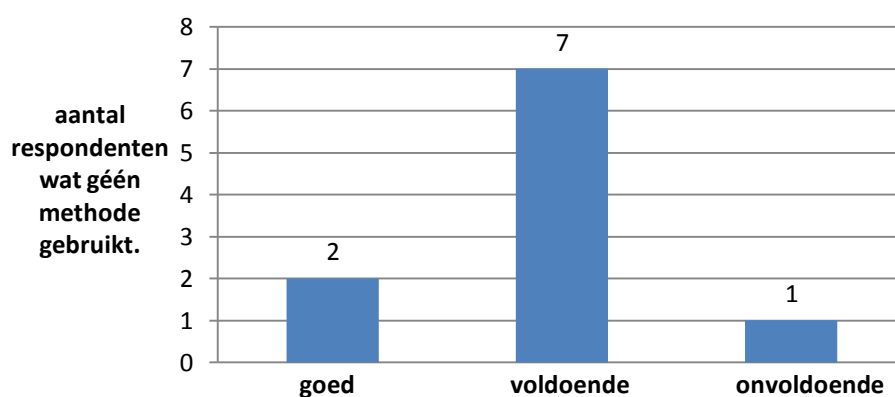
tabel 25: combineren van vrije spelmomenten met de activiteiten uit de methode/ VVE programma door Schatkist gebruikers

Combineren vrije spelmomenten/methode activiteiten Piramidegebruikers

tabel 26: combineren van vrije spelmomenten met de activiteiten uit de methode/ VVE programma door Piramide gebruikers

Inpassen vrije spelmomenten in beredeneerd aanbod

tabel 27: Inpassen vrij in het beredeneerd aanbod van de respondenten die geen geïntegreerde methode of VVE programma gebruiken.

3.1.4. Antwoorden van de deelnemers op stellingen

1. In Amerika neemt het aantal vrije spelmomenten drastisch af. In 60% van de Kindergartens in New York spelen kinderen slechts een half uur of korter per dag. In mijn praktijk is deze tendens ook merkbaar.

eens 46% oneens 54%

2. Geleid spel heeft een hogere ontwikkelingswaarde dan vrij spel

eens 10% oneens 90%

3. Uit angst voor leerachterstanden is er een voortdurende druk van bovenaf, hierdoor komen de vrije spelmomenten in het gedrang.

eens 79% oneens 21%

4. Een half uur spelen, binnen of buiten is voldoende voor het kind om tot exploratief spel te komen.

eens 8% oneens 92%

5. In mijn groep heb ik absoluut geen tijd voor vrij spel.

eens 0% oneens 100%

6. Door de vrije spelmomenten komt opbrengstgericht leren te weinig aan bod.

eens 17% oneens 83%

7. Langer dan een half uur vrij spel bezorgt de leerkracht een schuldgevoel.

eens 24% oneens 76%

8. De ontwikkelingswaarde van spel wordt onvoldoende erkend door leidinggevenden en inspectie.

eens 80% oneens 20%

9. Ik kan de wijze waarop ik het programma indeel voldoende verantwoorden.

eens 97% oneens 3%

10. Laat kleuters toch spelen dan komt het met de ontwikkeling wel goed.

eens 61% oneens 39%

11. De kinderen van tegenwoordig kunnen niet meer spelen.

eens 27% oneens 73%

3.1.5. Open vragen.

Op de vraag: Indien u niet tevreden bent over het aanbod van vrije spel momenten, kunt u aangeven waardoor dat komt? werden verschillende antwoorden gegeven. De oorzaken van ontevredenheid over het aanbod van vrij spel kunnen ingedeeld worden in categorieën:

Het getal achter het antwoord geeft het aantal respondenten aan.

Groepsindeling:

- Combinatiegroep 1,2 en 3 heeft invloed op het programma (1)

Programma:

- Het programma is te vol, er moet te veel gedaan worden in te weinig tijd waardoor men aan vrije spelmomenten minder toekomt. (3)
- Het programma is te veel gericht op activiteiten uit de methode en op leerprestaties (5)

Zorgleerlingen:

- Er gaat te veel tijd zitten in het werken met kleine groepjes leerlingen en/ of zorgleerlingen. Hierdoor is er minder tijd voor vrij spel.(4)

Druk van buiten af:

- Er wordt veel druk ervaren vanuit de inspectie. De nadruk ligt op opbrengsten en er is sprake van georganiseerd wantrouwen waardoor leerkrachten hun programma niet naar eigen inzicht in kunnen delen (5)
- Er moet zo veel geobserveerd en getoetst worden bij kleuters, dit gaat ten koste van vrije spelmomenten. Eén respondent geeft aan soms te sjoemelen met handelingsplannen om de vrije speeltijd te bewaken (6)

Op de vraag: Wat zijn uw wensen omtrent de hoeveelheid, de duur en de invulling van vrije spelmomenten? werden verschillende antwoorden gegeven. De wensen van de respondenten omtrent de invulling van vrije spelmomenten kunnen ingedeeld worden in categorieën, een aantal respondenten gaf antwoorden die in meer dan één categorie vallen.

Het getal achter het antwoord geeft het aantal respondenten aan.

Vrijheid van de leerkracht:

- Vrije spelmomenten integreren in de methode en minder werken aan verplichte opdrachten (4)
- Vrijheid om met eigen thema's te werken die uitdagen tot vrij spel(1)

Waarde van spel:

- Kinderen mogen spelen in een rijke leeromgeving met voldoende ruimte en materialen (6)
- Meer vertrouwen in de ontwikkelingskracht van kinderen. Het kind is uitgangspunt in het onderwijs aan groep 1 en 2, niet de methode. (6)

- Een betere balans aanbrengen tussen vrij en geleid spel (2)
- Het onderkennen van de waarde van vrij spel en het beroep van leerkracht groep 1 en 2 door directie en inspectie (7)

Druk van bovenaf:

- Minder focus op opbrengsten en tussendoelen(13)
- Weg met de Cito-toetsen (2)

Opleiding

- Meer aandacht voor spel op de PABO en behoud van de verworvenheden van de KLOS (2)